

J. C. Jacobsen

Besættelse og Trolddom i Nibe 1686

Christen Hørtikar! ctr. Hr. Lauritz Crase

*»Jeg tror ej at Hørtikar! kan vise Fanden
i nogen, thi kunne han gjøre det, da havde
han vist gjort det i Hr. Lars Crase, hans
Vederpart.«*

Assesor P. Lerche i Højesteret

KØBENHAVN

G·E·C GADS FORLAG

1973

© *J. C. Jacobsen 1973*
Fr. Bagges kgl. Hofbogtrykkeri, København

ISBN 87 12 36470 3

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	VII
Indledning	I
Christen Jensen Hørtikarls Stævning til Højesteret	3
Referat (sammenfattende) af Sagens Forelæggelse i Højesteret	4
Den af Biskop Søren Glud forordnede Afhøring ved Provst Ruus af Kvinden Anna Jensdatter Buus og Sognepræsten Lars Crase ...	9
Den tilsvarende Afhøring af Lars Crase ved Provst Oluf Nielsen	22
Viborg Landstings Dom af 30. Marts 1687 over Mickel Pedersen for Viderebringelse af Paasagn mod Hørtikarl og hans Moder for Trolddom	27
Viborg Landemodes Dom af 6. April 1687, der stadfæster de 2 Provsters foran anførte Forretninger	28
3 Tingsvidner fra Nibe Birketing af 23. og 30. April samt 7. Maj 1687 til Belysning af Forholdet mellem Anna Buus, Lars Crase og Christen Hørtikarl	29
Et Provstevide fra Saltum Kirke d. 4. August 1687 til Belysning af Sigtelsen mod Hørtikarl for at være Fader til Maren Christensdatter Smeds Barn	32
Tingsvidne fra Nibe Birketing d. 8. Oktober 1687 til Belysning af samme Spørgsmaal	34
Viborg Landstings Dom af 19. Oktober 1687, der frifinder Hørtikarl for denne Sigtelse	36
Provsterettens Dom over Lars Crase af 19. December 1687	36
Viborg Landemodes Dom af 25. April 1688, der omstøder Provsterettens Afgørelse	37
Lars Crases Brev til Biskop S. Glud af 14. Maj 1688 om en anden Besættelsessag og om, at Hørtikarl vægrer sig ved at gaa til Alters, idet han vil afvente Højesterets Afgørelse	41
Biskoppens Svar til Lars Crase af 16. Maj 1688	42
Christen Jensen Tyrestrup og Kield Hieronimussens Attest af 24. Juli 1688 om, at Lars Crase har formanet Hørtikarl til at gaa til Alters	43

VI

Tingsvidner fra Nibe Birketing af 28. Juli og 4. August 1688 til Belysning af, at Lars Crase til Alters havde modtaget andre Personer, der ligesom Hørtikarl var udlagt for Trolddom	44
To Tingsvidner fra Nibe Birketing af 18. og 25. August 1688 til Belysning af Forholdet mellem Lars Crase og Anna Buus	46
Attest af 29. August 1688 fra en af Assessorerne i Provsteretten Povel Sørensen Kierulf om et af Hørtikarl i Provsteretten fremsat Forligstilbud	47
Sagens Behandling i Højesteret	47
Om Højesterets Beskaffenhed og Arbejdsmaade	47
(Om Forelæggelse paa Hørtikarls Vegne, se ovenfor S. 4.)	
Brostrup Albertins Indlæg paa Lars Crases Vegne	48
Biskop Gluds skriftlige Indlæg til Højesteret forelagt af Brostrup Albertin	49
Provst Ruus's Erklæring i Højesteret	54
Referat af det i Højesteret Lørdag d. 24. November og Mandag d. 26. November i Sagen passerede	55
Vota	57
Poul Winding	57
Cosmus Borneman	58
Claus Rask	59
Rosenheim	60
Villum Worm	60
P. Lerche	60
W. Mule	60
Er. Bartholin	61
Engeberg	62
Niels Bentzen	62
H. Nansen	62
H. Parsberg	63
Mogens Giøe	63
Knud Tott	64
M. Wibe	64
Otte Skeel	65
Baron Jens Juel	65
Højesterets Dom	65
Kongelig Bevilling for Hørtikarl og hans Familie til at søge en anden Præst	66
Sammenfattende Efterskrift	67

FORORD

I mine hidtidige litterære Arbejder har de to større Værker, nemlig Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans, Kbh. 1966 og Djævlæbesværgelse, Træk af Exorcismens Historie, Kbh. 1972 behandlet henholdsvis Forestillingerne om onde Magter og Muligheden for Menneskers Forbund med og Brug af Mørkets Kræfter, og de Midler, man gennem Tiderne har ment at kunne anvende herimod. Nærværende Sag er kortfattet kommenteret i førstnævnte Bog, S. 296-97.

I de to mindre Bøger, Den sidste Hexebrænding i Danmark, Kbh. 1971 og Christenze Kruckow, en adelig Troldkvinde fra Chr. d. IV's Tid, Kbh. 1972, har jeg paa Grundlag af de bevarede Akter skildret Forløbet af egentlige Trolddomssager, henholdsvis fra den unge Enevældes og fra Højrenæssancens Tid.

Som det nedenfor vil blive paapeget, er nærværende Bog, hvormed jeg har tænkt foreløbig at afslutte min Behandling af det bevarede Domsmateriale, en Fremstilling af Berøringspunkterne mellem de to Fænomener, som ovenfor nævnt. Her optræder en Person, der sigtes for ved Trolddom at have sendt en ond Aand ind i en Kvinde og den lokale Sognepræsts Forsøg paa at uddrive denne, samtidigt med at han stiller den formentlige Ophavsmand i Offentlighedens Gabestok ved at nægte ham Kirkens Naademidler. Det er denne Mands Kamp for at rense sig – hvilket ogsaa lykkes ham – der er den røde Traad i denne Sag.

Endnu engang udtrykker jeg min Tak til nu afdøde Registratør i Rigsarkivet, Frk. Vibeke Nystrom, som ligeledes i dette Tilfælde har været en uvurderlig Bistand ved Behandlingen af det til grund liggende Aktmateriale.

København, i December 1972

J. C. Jacobsen.

Den følgende Fremstilling er paa tilsvarende Maade som mine tidligere Arbejder baseret paa det bevarede Aktmateriale, først og fremmest i Højesterets Protokoller, kun at jeg paa samme Maade som hidtil har fundet det nødvendigt at opdele Materialet i dets enkelte Bestanddele og omgruppere disse i det væsentlige i kronologisk rigtig Orden.

For straks at bringe Læseren saa direkte som muligt ind i de omtvistede Spørgsmaal har jeg dog fundet det praktisk at indlede med Gengivelse af de Skridt, der aabner Sagens Behandling i Højesteret, nemlig Stævningen og det første Retsmøde, hvor de vigtigste Fakta og Paastande er gengivet.

Sagen har tidligere kort været omtalt hos C. Klitgaard, Nibe Bys Historie indtil 1728, Aalborg 1917, S. 214-19 paa Grundlag af Viborg Bispens Kopibog 1686 fol. 180 ff., 1688 fol. 229 og Nr. 16 i Pakke 9, Hornum Herred, Nibe Kald i Viborg Bispearkiv. Her indeholdes nogle af de tidlige Aktstykker og en udateret Afskrift af Konklusionen af Højesterets Dom. Som anført af denne Forfatter, S. 120 og 214, og bekræftet af Landsarkivet i Viborg i Brev til mig af 29. November 1972 mangler Tingbøgerne for Nibe Birketing for Aarene 1684-90.¹

Iøvrigt skal indledningsvis gøres nogle Bemærkninger om Formerne for den særlige gejstlige Retspleje, der danner Rammen om hele Sagens Behandling.

Det drejer sig her om et Felt, hvor en revolutionerende Ændring er gennemført med Reformationen, medens hele den følgende Udvikling har været præget af en forbavsende Konservatisme med ganske smaa Udsving.

I den katholske Middelalder sorterede gejstlige Personer i alle mod dem rejste Sager, altsaa hvad enten disse havde Hensyn til deres Embede eller til rent borgerlige Forhold, under den særlige gejstlige Domsmyndighed, der i Princippet udøvedes af Biskoppen, normalt gennem de af ham dertil særligt beskikkede Personer.

Stillingen umiddelbart efter Reformationen beskrives af Poul Jhs. Jørgensen, Dansk Retshistorie, 2. Udg., Kbh. 1947, S. 530 paa følgende

1. Medens Nibe først faar Købstadsrettigheder den 19. December 1727, har Byen haft eget Birketing siden 1545, se Klitgaard, anf. St. S. 7-8 og 167.

Maade: »Efter Reformationen bortfaldt de gejstlige Retter i deres hidtidige Skikkelse. Kirkeordinansen (Bl. 70)^{1a} bestemte, at Præster i gejstlige Sager skulde tiltales for Provsten eller Superintendenten² i Stiftslensmandens³ Overværelse og under Appel til Kongen, men i verdslige Sager om Jord og Gæld for Herredsting og Landsting. Den første Del af Bestemmelsen sigtede vistnok til Sager, som af Private rejstes mod gejstlige i Anledning af deres Embedsførelse, og i Sager, der af Øvrigheden rejstes mod gejstlige i samme Anledning eller i Anledning af deres Liv og Lære fulgtes i lang Tid ingen faste Regler«. Saa rigtig denne sidste Bemærkning er, udmærker Jørgensens Sammenfatning sig ikke ved nogen særlig Klarhed.

Springer vi saa frem til de nugældende Regler, saaledes som disse er beskrevet af J. L. A. Kolderup Rosenvinge, Grundrids af den danske Kirkeret, Første Deel, Kbh. 1838, S. 81-84 og Henning Matzen og Johannes Timm, Haandbog i den danske Kirkeret, Kbh. 1891, S. 201-05 og S. 239-44, og opretholdt uberørt af Retsplejereformen af 1.10.1919, faar man følgende Billede: Gejstlige Retter forefindes i tre Instanser, 1. Provsteretten (udenfor København), der bestaar af Provsten og den lokale Underdommer; Provsterettens Afgørelse kan indankes for 2. Landemodet (ogsaa kaldet Provstemodet), beklædt af vedkommende Stiftamtmand og Biskop, og dettes Afgørelser kan indbringes for Højesteret. (Se t. Ex. Ugeskrift for Retsvæsen 1903 B., S. 302 og 1916, S. 627). Disse gejstlige Retter kan nu alene beskæftige sig med Gejstliges Embedsførelse og sædelige Vandel, og Sagen kan for dem kun indbringes af en offentlig Myndighed. Ville en Privatmand i Dag besvære sig over, at hans Sognepræst nægtede ham Alterens Sakramente, ville han være henvist til administrativt at klage til Præstens Foresatte, Provst, Biskop, Kirkeministerium eller evt. tillige til Ombudsmanden.

Indebærer Præstens Adfærd en ærefornærmende Handling, maatte Injuriesag imod ham anlægges ved de almindelige Domstole.⁴

Grundlaget for denne Ordning er i dets Helhed først tilvejebragt ved Fr. af 5. Dec. 1806, dog at Ordningen med de tre Instanser, hvorefter Sagen i 1. Instans skal paadømmes af Provsteretten, og Landemodet kun virke som Appelinstant, er foreskrevet allerede i Reskr. af 1. Sept. 1741, men altsaa først længe efter nærværende Sag.

1a. Se herom Max W. Olsen, Den danske Kirkeordinants af 1539, Kbh. 1936, S. 108-09

2. D. v. s. Biskoppen.

3. D. v. nu sige Stiftamtmanden.

4. Se saaledes Matzen og Timm, anf. Sted S. 243.

Landemodet (Provstemodet) er indført ved Fr. af 1. Maj 1618 og nærmere omhandlet i Chr. d. IV's store Reces af 27. Febr. 1643 1.1.27 jvf. 21 med den samme Sammensætning som nu.

Da nærværende Sag foregaar, findes Retsreglerne i Chr. d. V's Danske Lov af 1683 (samt i Kirkeritualet af 25. juli 1685)⁵. Hovedbestemmelsen i Danske Lov i denne Forbindelse er 1.2.16., der fastslaar: »Hvis Sager imellem Præst eller Degn og Sognefolk, som henge af Kirkens Myn-dighed, forefalde, paa dennem dømmis af Herrets Provsten, eller hen-visis til Provstemode«. Efter D.L. 1.3.13 holdes Provstemodet i Viborg Stift dels Onsdagen efter Dominicam quasi modo geniti, dels Onsdagen efter Mauriti ⁶. Efter D.L. 1.6.8. kan Herredsprovstens Domme ind-ankes for Provstemode, bestaaende af Stiftsbefalingsmanden og Super-intendenten, og disses Dom kan efter D.L. 1.6.14. indbringes for Højeste-ret. Af andre Bestemmelser i Lovbogen kan nævnes, at 1.16.5. paalægger de Provster, hvoraf der skal forefindes een i hvert Herred, at »indføre« Præster, hos hvem de »befinde nogen Brøst eller Forsømmelse« for Superintendenten og evt. stævne dem til Provstemodet. En tilsvarende Pligt paalægges Superintendenterne ved D.L. 2.17.8.

Med dette Lovgrundlag er det forstaaeligt, at Provsteretten, som i indeværende Sag, alene er beklædt af Provsten (med 2 gejstlige Assessorer) uden Underdommerens (Herredsfogedens ell. Birkefogedens) Medvirk-ning ⁷, og vel ogsaa, at man har følt sig beføjet til i Provsteretten ikke at paadømme Sagen i Realiteten, men at henvise den til Paadømmelse ved Landemode som første Instans, navnlig da Forseelsen var saa stor, at den kunne foraarsage Embedsfortabelse ⁸, og endeligt vel ogsaa, at man tillader en Privatperson at optræde som Sagsøger ved de kirkelige Domstole, hvilket kun paatales af en enkelt af de Voterende i Højeste-ret, nemlig Winding, se nedenfor S. 57 m. Note 60. Mere mærkeligt er det, at Landemodet alene ses at være beklædt af Biskoppen uden Spor at Stiftslensmandens Medvirken, se nedenfor S. 41 jvf. S. 29, hvor Dommen det første Sted alene er underskrevet af Bispem og Landemodets Sekretær (Notarius), medens den det andet Sted i Højesteretsakterne indtagne Exemplar slet ikke ses at være underskrevet og forseglet. Stifts-befalingsmandens Fravær har ikke medført Kommentarer i Højesteret.

5. De relevante Bestemmelser i Kirkeritualet VI Kap. 3. Afsn. er aftrykt hos J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, Kbh. 1972, S. 148-52.

6. D. v. s. første Søndag efter Paaske og 22. september.

7. Denne bliver først paabudt ved Fr. 1806 § 5; jvf. J. C. Jacobsen, Den sidste Hexebrænding i Danmark 1693, S. 10 Note 11 og nedenfor S. 36-37.

8. Jvf. Christian Brorson, Forsøg til den første Bogs Fortolkning I, 1797, S. 106-07.

I Højesterets Stævningsbog 1688 Nr. 137 findes til højre i Akten Stævningen og til venstre en Gengivelse af Dommen, se nedenfor S. 65. Stævningen er saalydende:

Christen Jensen Hørtikarl i Nibe
cont.

Lars Kraße sognepræst sammestedz oc hans procurator Brostrup
Albertin ^{8a}.
d: 28. junij 88.

Cit: d. Søren Glud ⁹ for een imellem dem afsagde proustemodes dom, anlangende een qvinde nafnlig Anne Buus, som hr. Lars Krase hos sig schal have i huußet haft, hvilchen sig schal have anstillet som hun af dievelen kunde veret besat, oc adschillige haanlige ord til Hørtikarl talt, men naar Hørtikarl har søgt at faa præster til at skionne om hendes tilstand, schal hun undertiden sig have forstucket, oc in examine baade self saavelsom hr. Lars Kraße fragaaed, at hun ei var besadt, hvorfor Hørtikarl meener, at hr. Lars Kraße hende til saadant har skyndet, eftersom hun sig saavel som hand har anstillet for hannem uden aarsag at beskemme, oc som hr. Lars Kraße ei derfor er bleven anseet, saavelsom for hand hannem fra aabenbare skriftemaal har holdt, oc ellers fordi hand schal have nød een hore til at legge ham ud for barnefader, hvilchen tilforn i barns nød, oc ved daaben dend rette sanne fader schal have udlagt; udj. aldt dette sees, hand har stræbet ham efter ære oc lif, oc vil formode hand sit kald bør have forbrudt oc anden straf tillige vere undergiven.

Stævningens Indhold suppleres af Højesterets Dombog 1688, Folio 735 r-739 v, der er saalydende:

Tisdagen den 27. novembr:
Christen Jensen Hørtikarl
contra
hr. Lauritz Krase sognepræst i Nibe

8a. Se om ham bl. a. »Højesteret 1661-1961« II, S. 233, 255-56, Note 7 og 445.

9. Biskoppen i Viborg. Se om ham Bricka, VI, S. 111 (1621-93). Biskop 1673, Dr. theol. 1675, adlet 1679. Blev 30/7-1661 gift med Ida Christine Moth, Datter af Livlæge Poul Moth og saaledes Søster til Sophie Amalie Moth og Matthias Moth. 1690 var Glud sammen med Søren Sevel Dommer i Sagen mellem Marie Grubbe og Palle Dyre.

Wj Christian den fembte etc. giøre vitterligt, at aar 1688 tisdagen d: 27. novembr: for os j voris Høyesteret fremkom Christen Jensen Hörtikarl i Nibe tillige med sin fuldmægtig Reinholt Wordeman ¹⁰ oc allerunderdanigst androg, hvorledis hand hafde været foraaarsaget, voris allernaadigste stefning til Høyesteret at begiere ofver hr. Lavritz Crase sognepræst i bem:te Nibe, oc det formedelst hand agtede at bevise, at bemelte hr. Lars Crase hafde indtaget j sit huus, oc der j mange uger hos sig holdet en qvinde nafnlig Anne Buus, som skal hafve abet sig at være af een ond aand ved Hörtikarls jndviisning legemlig besat ¹¹, ladet hende søge dug oc disk med sig oc sine, ligge i seng om natten med sine børn oc om dagen særlig, naar Hörtikarl eller anden paa hans veigne kom j hans huus, at fornemme hendis adfærd, hun da som hun kunde hafve været afrettet, hafver Christen Hörtikarl til beskiemmelse oc forderfvelse, talt frem som een diefvel, oc strax j det samme talt tilbage som et menneske, oc giort undskylding, om hun hafde talet sin neste for nær. Hörtikarl formeenede at hr. Lars Crase hafde aldrig ladet sine børn ligge hos denne Buus, om hun hafde været i sandhed besat, langt mindre formastet sig forsætlig oc uforsvarlig viis icke j nogle dage, men mange uger at spille dette diefvælske werck inden sine huusis vegge, hvis hand icke hafde haft noget andet derunder, Hörtikarl agtede af det oc meere at ofverbevise hannem, at hand for at fremme sit forehafvende imod Hörtikarl med denne Buusis privat excercering paa sin egen haand, skal icke hafve untseet sig for at bespotte den alvidende Gud, icke udj høyeste grad efter lovens 6. bog ¹², men udj nedrige trin ¹³ thj da Hörtikarl skal hafve ladet sig formercke for hannem, at hand kunde icke tøchis andet, end Buus talte self med egen mund sine herffter underkiente ord om hannem oc icke diefvelen af hendis mund, skal hr. Lavritz Crase hafve svaret: hvad vil j Christen sige, hafver ieg icke hørt diefvelen tale af hendis mund? Men der Hörtikarl hafver ladet en præstemand i hans huus indkomme, at see oc dømme paa Buusis adfærd, skal hand hafve befalet hende strax at gaae ud af sit huus af sin brøgers dør, oc som præsten skal hafve søgt effter hende j

10. Se om ham »Højesteret 1661–1961«, II, S. 444. Han optræder som Hörtikarls Advokat.

12. Herved sigtes til Reglen i D.L. 6.1.7, hvorefter den, »som overbevises at have lastet Gud, eller bespottet hans hellige Navn, Ord og Sakramente, ham skal

12. Herved sigtes til Reglen i D.L. 6.1.7, hvorefter den, »som overbevises at have lastet Gud, eller bespottet hans hellige Navn, Ord og Sakramenter, ham skal Tungen levende af hans Mund udskæres, dernæst hans Hoved afslaaes, og tillige med Tungen sættes paa en Stage«.

13. Meningen er at paastaa en mildere Straf efter Rettens Skøn.

Nibe bye skal hun hafve forstuchet sig af et huus j et andet, saa hand iche kunde faae hende at see, Hörtikarl derfor sigtede hr. Lars Crase, at hand aldrig hafde udviist Buus dersom hun hafde været j sandhed besat oc befengt med diefvelens legemlig besættelse, der Hörtikarl nu hafde gifvet for superintendenten tilkiende, hvorledis hr. Lars Crase paa egen haand hieme j sit huus forholt sig med denne qvinde imod ham, oc derpaa faaet befalning til dem, der skulle uden huset j kircken examinere sagen, skal hr. Lavritz Crase iche tort for dem vedgaa j første examinering effter at spillet at Anna Buus (som een ved hans hielp befriet qvinde) hafde været af diefvelen besat, oc j anden anrettet examinering effter at spillet ved Buus var atter stillet j gang, at abe sig paa nye effter diefvelen, ligesom hand kunde hafve været j hende, skal hr. Lars Crase, effter at hand fich aabenbaring, at hun iche kunde fordrage præsterne (hvilcke skal hafve taget det op for det det var) første gang hafve foragtet indkaldelsen, iche heller villet møde for de forordnede¹⁴, mens da hand anden gang er blefven kaldet, at svare til forn:t Buus, som hand hafde taget j sit huus foruden ordre, hendis forhold, skal hand hafve møt j Nibe kircke, dog iche villet gifve svar fra sig, men paa første fremsatte spørgsmaal undløbet, tredie gang da hand efter superintendentens strenge befaling er tilholdet at møde j Huorum^{14a} kircke, oc gifve svar til fremsatte spørgsmaal, hvorledis denne Buus kunde hafve ladet sig forlyde oc forholdet da hun anden gang spillede sit aberj paa adskillige stæder, dog j hr. Lavritz Crasis nærværelse oc paahør, skal hand iblant andet iche hafve tort understaaet sig offentlig at bekiende, at denne Buus var af diefvelen legemlig besat, oc skal hand hafve sneget sig derfra med dette ord: det siuntis saa, oc der hand blef tilspurt, om det var diefvelen der taledede de ord om Christen Hörtikarl oc hans pengepoßer, skal hand hafve listet sig derfra med dise ord: ordene blefve hørte oc fremdeelis til hver vigtig post gifvet lunchene oc uden omkringgaaende svar, iche desto mindre skal hand hafve, som tilforne saa der effter oc end meere effter at de forordnede hafde gifvet deris betenckende om Buusis aberie, giort offentlig bøn for Buus, som hun kunde været af en ond aand legemlig besat. Christen Hörtikarl ville af forskrefne fundamentter formene, at hr. Lavritz Crase hafver som een hofvetmand mandeligen oc vældeligen drefvet dette verck ved Anna Buus, hannem til forsmædelse til boels oc brans henviiselse¹⁵, oc dette iche uden liden mens større Gudz bespottelse oc meenighedens forstørelse,

14. Se om disse nedenfor S. 9 og 22.

14a. D. v. s. Hornum. I Akterne forekommer forskellige Skrivemaader, saasom Huorum, Horum etc.

j det hand tillige med dem skal ved bøn i mange uger holdet veed at udbede en diefvel af den j hvilcken ingen var, da nu hr: Lavritz Crase skal effter Hörtikarls formeening icke hafve faaet det hand først rechede effter, skal hand ulovlig oc uforsvarlig, det Hörtikarl formenede, hafve viis ham fra skrifftestolen, end dog hand icke var dømt skyldig j nogen aabenbare last, langt mindre var under nogen forfølgelse, som hr. Lavritz Crase skal hafve gifvet under sin haand, oc kunde det icke be- vise, men Hörtikarl skal hafve hafft den under forfølgelse, som kom den gamle forlochet qvinde Woldborg til at liufve paa hannem, sig self oc fleere andre got folck, som bem:te Woldborg skal hafve nefnet for troldom ^{15a}, skal hr. Lavritz icke hafve viist fra, men hannem al- leene undtagen eeniste, dog nogen tid der effter, Hörtikarl besvergede sig ofver hannem, at hand udj dette j steden for at være hans siele- sørger, skal hafve beviist sig at være een sielemyrder, saa vit det stod til hannem, om Gud icke af inderlig barmhiertighed hafde størcket oc opholdet hannem j de store anfgtninger, som hannem paakom af slige forfølgelse, j hvor uskyldig hand end var, endelig forregaf Hörtikarl, at saa snart det forrehafvende med Buus var underdømt, skal hr: Lavritz Crase udj sit huus hafve nødt en horre, der hafde j barnefødsels nød self oc ofver barnetz daab ved een qvinde udlagt den rette barnefader, at næfne Hörtikarl for sit barns fader paa den maade, som Hörtikarl agtede med een missive at beviise; alt dette formeenede Hörtikarl at ofverbeviser hr. Lavritz Crase, oc at hand saaledis hafde stræbet hannem effter ære oc lif, nægtet hannem salighedz middel, oc til dette slemme werck at tilbagedrivfe, giort hans huus snart som fattigt, hvorføre hand allerunderdanigst satte j rette oc formenede, at hr. Lavritz Crase for saadan sit umaneerlig oc usømmelig forhold icke alleene sit kald skulle hafve forbrut, mens end oc anden straf fortient, oc det fornemmelig for dise 3 poster 1, at hand forsetlig har villet udbede en diefvel af den qvinde j hvilcken ingen var, j hvorvel der var gaaen anden dom af rette forordnede ¹⁶, oc at hand har kommet en hore til at giøre falsk eed, 2 at hand motvillig har foragtet oc ofvertrod kirckeritualet ¹⁷, 3. at hand har uden lovlig aarsag formeent sin sognemand afløsning (o: Syndsforladelse)

15. D. v. s. Sigtelse for Trolddom efter 6.1.9, jvf. J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager, S. 201-02.

15a. Se herom nedenfor S. 27ff. Klitgaard anfører, S. 214 Note 2, at det »er vel den gamle blinde Kone, der i 1686 sad arresteret i Viborg, fremsendt af Johan Adolph de Clerque til Kyø, for at afvente Resultatet af Rettergangen ved Landstinget. Se Jydske Saml. 3. VI. 371«. Dette stemmer næppe med det nedenfor oplyste.

16. Jvf. nedenfor S. 26-27.

17. Nemlig Bestemmelserne om legemlig Besættelse, se ovenfor Note 11.

oc deelagtighed i Christj legem oc blod. Hörtikarl formeenede allerunderdanigst at hr. Lavritz Craso for en eeniste af disse poster kunde settis fra sit kald, oc settede fremdeelis j rette, om hand icke burde at erstatte hannem den store herpaa hannem forvolte oc anvente omkostning. Videre foregaf Hörtikarl allerunderdanigst at hand var oc forarsaget at lade indstefne hr. Jens Ruus, proust i Hvorum herret, fordj hand skal siunis at hafve føyet hans vederpart meere end ret, j det at da der var beviist for hannem, at hr. Lavritz Crase hafde forseet sig imod Gud, os oc voris lov, hvormed hand, som før er melt sit kald kunde hafve forbrut, saa skal hand dog icke hafve dømmet absolut derpaa, men ickun kiendt hannem til at entholde sig til een tid fra embedes forretning¹⁸. Fremdelis berettede Hörtikarl allerunderdanigst, at hand oc høj aarsag hafde at lade indstefne doct: Søren Glud superintendent ofver Wiborg stift, 1 fordj hand effter Hörtikarls formeening imod loven ved sin dom af d: 25. april 1688 skal hafve casseret provstens dom¹⁹ oc dermed stødt Hörtikarl fra lovens maade at føre processen imod sin vederpart, 2. ofverilet hannem med retten oc negtet hannem den begierte meget fornøden opsettelse, effter som hand hafde skichet sine brevve fra handen, j henseende, at hand skal hafve herofver skichet sin allerunderdanigste supplication om commissarier at erlange til at examinere oc kiende j sagen²⁰, 3 skal hand hafve grundet sin dom, effterdj de berettede beviisligheder icke blef indlagt paa Anne Buus en interesseret (partisk) oc lovfældig qvinde, hendis ord, sambt Maren j Kaas paa uforordnede capellaners oc studenteres løse attester paa gemeene mandz vidner, som ritualen udelucher fra slig handel²¹, oc paa hr: Lavritz Crasis eed at den skulle størche det forrige efftersom det er af ingen krafft effter Hörtikarls formeening, hand agtede allerunderdanigst at sætte j rette paa den eed hr. Lavritz Crase effter tilstødelse hafver giort, oc derpaa skal provstemodet hafve dømt hr: Lavritz Crase saa vit fri, oc Hörtikarl skyldig j grof forseelse, oc derfor at lide dom til værslig ret, hvorimod Hörtikarl allerunderdanigst formodede, at naar det, som er passeret j hr. Lars Crasis examineringer oc naar andre documenter blef for os i voris Høyesteret fremlagte oc effterseete, det da skulle befindis, at være af den fynd oc krafft, at de

18. Se nedenfor om denne Afgørelse, S. 36 ff.

19. Se nedenfor S. 37 ff.

20. Se om Commissarier D. L. 1.5.2,3 ff. Hörtikarl har saaledes ønsket, at Kongen skulle nedsætte en extraordinær Domstol.

21. Jvf. J. C. Jacobsen, Djævlebesværgelse, S. 149 m. Aftryk af Kirkeritualet VI. Afsn. 3.

kunde dempe alt hvis (hvad) hr. Lars Crase hafver sammensanchet oc for ofverretten indgifvet, samt med sin eed bekrefftet oc at provstemodetz dom derfor af os i voris Høyesteret schulle blifve underkiendt, oc Hörtikarl at blifve fri for hvis den hannem paabyrder. Oc var hermed indstefnt for:te hr. Lauritz Crase, som hofvetmand j denne sag, saavel som hans procurator Brostrup Albertin, herom for os j voris Høyesteret at møde, oc deris adfærd herudinden at tilsvare. Iligemaade var stefnet doct Søfren Glud til provstemodetz dom at svare. Item herr Jens Ruus at svare, hvorfor hand j een klar sag iche absolut hafver dømt etc. ²².

Som det fremgaar af Akten, Folio 736 r, ovenfor S. 6 har Hörtikarl besværet sig til Biskoppen (Superintendenten) over Hr. Lars Crases Adfærd m. H. t. Kvinden Anna Buus.

Biskoppens Reaktion fremgaar af følgende Aktstykke, der er indtaget i Højesterets Dombog, Folio 743 r ff. og er af Indhold ^{22a}:

Dernest blef indgifven et instrument (Dokument) af tvende provster hr. Jens Ruus oc hr. Oluf Nielsen, samt fire dertil forordnede præster forsejlet oc underskrevet, af hvilcket er indført de trende examina, som er holden j Nibe oc Horum kircker d: 20. dec: a:o 1686 samt 10 oc 18 january 1687 bydende af indhold saaledis:

Anno 1686 d: 20. decembr: a:o 1686 samt 10 og 18 january 1687 lydende af indhold saaledis:

Anno 1686 d: 20. decembr: var ieg ²³ underschrefne med hans wel edle høj ærværdigheds biscopens ofver Wiborg stift, gode befaling af dato 11. dito j Nibe kircke, j de hæderlige herritz provster, som dette hafver med undertegned, deris ofverværelse oc tilhielpning, at udforske sandhed 1. af een qvinde Anna Jensdaatter Buus j Nibe, der lader oc siger sig at være af ond aand besat, oc skylder Christen Jensen Hörtikarl for, at hafve j hende samme onde aand indviist; 2. af sognepæsten paa stedet, den hæderlig oc wellærde mand hr. Lars Nielsen Crase, saa wiit hannem herom kand være bevist hvor da effter skriffthlig indkaldelse møtte i Christen Hörtikarls paahør 1) Anne Jensdaatter Buus, hun blef tilspurt af mig, om hun er besat af ond aand; svarede, nej, om hun har

22. Om at den, der er ansvarlig for en Dom skal medindstævnes for højere Instans, se D. L. 1.5.3 og 4 jvf. 1.6.14 og 15, se iøvrigt »Danske Domme i Trolldomssager«, S. 235 og »Den sidste Hexebrænding i Danmark 1693«, S. 41.

22a. Den biskoppelige Beskikkelse af de to Provster med deres Assessorer findes hos Klitgaard anf. St. S. 215-18.

23. D. v. s. Provst Ruus, se om ham S. V. Wiberg, En almindelig dansk Præstehistorie, I, Kbh. 1870, S. 40 Nr. 10. Blev Provst 1676.

været besat af ond aand? svarede, ja., om hun veed det vist! svarede ja. Hvoraf hun veed det? svarede hun, at den onde aand sprang i hendis mafve, som een griis. Naar det skeede, kunde icke efven vide den dag.

Paa hvad maade det skeede, oc hvem hun sigter derfor? svarede at hun blef skiencket j Christen Hörtikarls huus med en sød drick, oc da kom det j hendis mund som een hitzig brand, oc der hun var kommen hiem, vrengeede det hendis mund oc sigter hun Christen Hörtikarl derfor, Hvor tog hand det glas vin hand skienckede eder med, hand tog det af sit bord, hvor der sad nogle folck omkring oc gladset stod ved ofverenden. Hvad forandring fant i derpaa hos eder? om i blef svag oc paa hvad sted j legemet, svarede intet.

Hvilcken var den onde aandz første forretning oc virckning i eder oc ved eder? Første gang vrengeede hand hendis mund op, oc hendis søster saae det, sagde end at det var ichun til den eene side, oc veed icke huilchen.

Hvorlengte var det fra den tid i kallede præsten at betiene eder! hun siger sig at hafve faaet svagheden j Christen Hörtikarls huus ut supra (som ovenfor anført), paa een løverdag, siden den neste uge dereffter brente oc blusede hun meer end gemeen sit ansigt; den uge igiennem, men de dage effter indtil tisdagen fornam hun nogle usædvanlige hicken, paa tisdagen hente hun præsten til sig.

Om hun laae paa sin seng da præsten kom, svarede ja?

Befoel j self at hente hannem? svarede ja.

Hvad talte den onde af eders mund, svarede, hun veed det icke!

talede hand nogensinde om andre folck, end Christen Hörtikarl eller anden materie? svarede, hun veed det icke

Hvor tit har hand vel talet ved eder? svarede hun veed det icke.

Hvor lang tid brugte hand eders mund oc tunge hver gang, svarede hun veed det icke.

Hafde i eders sunde fornufft jmedens hand lod sig mercke j eder? svarede ja.

Talede hand fremmede sproch af eder, som j icke har lært eller kand, svarede, hun veed intet deraf.

Om sognepræsten icke befoel hannem at tale latine, for at prøfve oc forsøge om det var en diefvel der talte eller icke, naar det schede j hans nerværelse? svarede, at hun icke fornam det.

Om der blef svaret paa latine eller andet fremmet sproch, eller med eders eget sproch, svarede, hun veed det icke.

Hafwer j hafft rolighed for den onde aand at sofve om nattetide, som ellers tilforn sædvanlig, eller har hand anfegtet eder? svarede, at hun somme netter hafde urolighed af hannem

Hvor har j opholdt eder j eders svaghed? først j sit eget huus, siden j sognepræstens huus, kand iche erindre hvor lenge.

Har j været j præstens huus om natten? svarede ja.

Har j ligget eene j seng eller cammer eller hos børn eller piger? svarede j begyndelsen laae hun eene j een seng, hvor præstekonen laae j samme cammer j een anden seng, siden hos een af præstens døttre j lille stuen, hvor der staar een jernofven.

Har j om natten raabt paa Christen Hörtikarl j eenrum, svarede nej.

Har j om nattertide gifvet skrig oc schraal af eder, som kunde agtis for umenniskeligt, svarede hun veed intet deraf.

Veed j om nogen i nerværelsen har hørt det, svarede, det har hun iche hørt (overstreget er ordene: »hun veed intet deraf«).

Er eders tunge nogensinde blefven usædvanlig med hæfvælsse, værcke oc svien? svarede, hun var hitzig j munden.

Har j fremviist det eller klaget eder j saa maader for andre, særlig for præsten? svarede, hun hafver gifvet sit svar.

Er eders mund nogensinde blefven umaneerlig stor oc opvreen, enten til den eene eller begge sider, oc hvo har seet det? hun ved ingen at nefne uden sin søster.

Har j befundet hos eder nogen usædvanlig størche? svarede, hun hafver ingen usædvanlig størche haft. Er j blefven sleddet af den onde aand langs hylder, ofver borde oc benche? Er j slæbt af et cammers j et andet, til wand, til ild etc, svarede, hun veed det iche, ellers sagde hun, at hendis ryg blef vreen langs ad fra hinanden.

Hvordan var ellers hans adfærd j de andre eders lemmer? det løb ligesom een muus j hendis hænder, arme oc laar.

Hvorlenge hvilede hand, oc gaf eder rolighed effter haanden. Det var stachet imellem somme tider.

Paa hvad sted eller steder var hand da j eders legeme? j hendis laar, neml: det venstre, og det j den udre side.

Kunde j følge oc fornemme hannem skinbarlig oc handgribelig? Svarede det var ligesom een hafde syet med naald oc traad.

Hvad tegn hafde j dertil? Svarede at det svee.

Har j sagt nogen, at nu sider den onde der eller der j mit legeme? hun svarede, at hun taugde stille der med.

Har den onde nogen tid talt af eders mund j eders sognepræstis nerværelse oc hvad. Svarede, hun veed det iche.

Har eders sognepræst iche da besverget den onde aand, oc kommet eder til at læse oc paakalde Jesum? Svarede at sognepræsten har besverget den onde aand, oc j det samme kommet hende til, at paakalde Jesum.

Har j oc j det samme kundet giøre det lydelig at præsten har hørt det? Svarede nej.

Har j oc mit j anfegtingen næfnet Jesu nafn iblant anden læsning? Svarede, hun kunde intet.

Hvad tog den onde aand sig til hos eder, naar j nefnte Jesu nafn? Svarede, hand klemte hendis legeme.

Fant j stilhed eller pine j eder af hannem. Svarede intet.

Paa hvilche steder fant j pinnen? Svarede intet.

Har j aabenbaret oc sagt det for nogen tilforn? Svarede nej.

Har j ichce for nogle aar (16 aar) siden hafft en usædvanlig svaghed? Svarede ja, oc hun var sengeliggendis.

Hvordan hafde j det da? som et andet svagt menniske.

Paa hvad maade, oc ved hvad udvortis middel blef j da hiulpen; en mand af Hanherret ved nafn Peder var hos hende, oc dereffter kom hun sig igien. Hvad middel brugte hand? Svarede hun veed det iche.

Om hun j den svaghed iche raabte paa een qvinde, som hun nu har raabt paa Christen Hörtikarl? Svarede nej.

Hvorfore forstack j eder af eders sognepræstis huus, da hr. Palle j Aggersborg²⁴ effter eders wederpartis begiering var j præstens stue at see eders geberder, oc høre eders ord til sandhedz aabenbarelse, som een mand der er berømt for sine gode prøfver j slig tilfald, at giøre forskiel paa aander? Svarede fordj hun var den tid kommen j stilhed.

Hvo befol eder at gaae ud af præstens huus? Svarede at hr. Lars lod hende da gaae hiem i sit huus. Hvad dør eller laage gick j ud af? Svarede, gick ud af brøgersdøren.

Hvad huus søgte j da at gaae ind j første gang? I sit eget.

Hvor mange huuße var j gaaen ind oc ud af den dag, at bem:te hr. Palle skulle iche faae eder j tale, som siges at hafve søgt dereffter? Svarede, hvor hendes ærende falt.

Nu er saa viit blefven hørt eders svar oc ord.

Herpaa tilspørgis j Anna Jensdaatter Buus, om j vil staae ved eders sigtelße imod Christen Jensen Hörtikarl? Svarede ja, at Christen Jensen er aarsag j hendis skade.

Eller om j vil giøre eders sandferdige bekiendelse for os, hvorledis dette monne sig hafve, om j kand være af andre forlochet eller tilskyndet at giøre noget diefvelske aberje oc effterlignelse, som rører een ærlig

24. Om Hr. Palle i Aggersborg, se Anders Bæksted, Besættelsen i Tisted, I, Kbh. 1959, S. 97 og 104 og S. V. Wiberg, En almindelig dansk Præstehistorie, I, Kbh. 1870, S. 70 Nr. 9.

mands ære oc lif an, oc eders egen salighedz spille, uden poenitzentze oc bekiendelße skeer? Svarede, nej hun iche var.

Den hæderlig mand hr. Lars Crase sognepræst paa stædet, møtte oc effter indkaldelße, blef tilspurt oc svarede som effterfølger.

Om, Anna Jensdaatter Buus hafde self eller anden paa hendis vegne skicket bud, at j hr. Lavritz ville betiene hende, oc ved hvem? Svarede, ieg fih bud at komme til hende.

Hvor mange dage det var, effter hun hafde været j Christen Hørtikarls huus, hvor hun skal sige sig at hafve faaet svagheden? Svarede, hand regner iche der effter, men hand veed dag oc datum.

Paa hvad maade hun sagde sig at hafve faaet den? Svarede, at hun sagde, at hafve faaet svagheden j Christen Hørtikarls Huus.

Hvordan qvindens svaghed var, oc hvorledis den yttrede sig j ord oc geberder? Svarede, hendis nød var saa stor, som hand aldrig hafde seet hos noget menneske.

Hvordan hendis skrifftemaal var, førend hun blef absolveret? Det var som det sig burde.

Hvorledis hun skichede sig, da hende blef meddeelt Christj legem oc blod j sacramentet? tilbørligen.

Om j samme dag fornam noget tegn at hun var af ond aand besat? Jeg fornam, at det stod iche ret til med hende.

Naar j hørde om hendis besettelße? Svarede intet. Af hvem j udspurte hendis tilstand? Svarede, det er ham umueligt.

Hvo paa eders vegne fordrede hende til kircken, at j ville see tegn af hende? Klockeren Povel Pedersen.

Hvo var oferværendis? Deinen Lars Madzen oc klockeren.

Hvad tegn gaf hun fra sig? Hand ønskede aldrig at see det tiere, hun gaf hvæl oc skraal af sig, baade j døren oc for alteret, oc lod see grumme miener.

Siger oc vedstaar j, at j slutter af samme tegn etc. at hun var af ond aand besat? Det siuntis, at hun var plaget af een urolig aand. Raabte hun den dag j kircken paa Christen Hørtikarl? Svarede iche j kircken, men samme dag j mit huus mange gange.

Om der var nogle diefvælske miner oc geberder, styrche oc adfærd hos hende, som intet natuurligt menneske kunde giøre, for at abe sig effter diefvelen? Hand saae at hun blef slaget til jorden, oc blef vriet omkring mest paa siden.

Hvor udj de bestod? Svarede intet.

Om hun skichede sig noget anderleedis, bedre eller værre, da hun gick ud af kircken, end da hun gick ind? Hun kom til rolighed, førend hun gick ud af kircken.

I hvis huus hun gick, effter at hun hafde været j kircken? Hand følgende hende til sit eget huus (d. v. s. hendes Hus).

Om hr. Lars var hos, hørte oc saae, hvad hun da tog sig til j ord oc gierninger rp. *distincte*²⁵? Hand gick icke ind med hende, men befoel hende Gud oc gick saa hiem.

Om hr. Lavritz kand med een god oc reen samvittighed sige oc testere med qvinden, at hand fornam, hun iche self, men diefvelen af helfvede talte de ord af hendis mund? Svarede det gaf diße ord tilkiende, der ieg tilspurte, hvo der talte de ord, ieg hørte, blef svaret: fanden af helfvede taler dem.

Som hr. Lavritz Crase strax herpaa skal hafve spurt qvinden, hvorledis den onde aand kom j hende, oc der paa er svaret, det skeede j et glas, som Christen Hörtikarl skienchede hende af, begieris hr. Lavritz vil resolvere, om qvinden eller diefvelen svarede hannem? blef mig svaret at det glas hun blef skienchet af j Christen Hörtikarls huus.

Paa hvad maade menneskelig eller umenneskelig o: diefvelsche, diße ord er udkomne af qvindens mund. Du har tient mig siden du var 18 aar, du est min. Svarede, de blefve talt af qvindens mund.

Om hr. Lavritz iche holt ved at spørge, hvorledis, ved hvad anledning, paa hvad sted, ved hvad accord oc contract Christen kom j tjenesten, huad hand skulle hafve til løn, om det gick skriffthlig med blod eller bleck imellem dem, eller om hand satte noget bestandigt mercke paa hans legeme²⁶, oc hvorudj hand har tient hannem. Svarede, hand spurde intet om dette.

Om hr. Lavritz iche prøfvede qvinden med fremmede sprog²⁷ paa den maade iblant andet at fornemme sandhed, hvad ham blef svaret? Svarede hand talede latine, oc blef ham intet svaret.

Hvor denne qvinde hafde sit cammer oc seng j den maanetstid hun var j hr. Lavritzis huus, om hun laae eene, eller hos anden qvinde eller pige, oc hvad de heeder? Hun laa j min vinterstue, sommetider eene, oc somme tider hos een af mine børn.

Om hun o: Anna Buus een ugis forløb hereffter skal være kommen igien j lige forrige ælendighed j eders det er hr. Lavritz Crasis huus, som j schal hafve skrefvet, spørgis, om j hafver seet oc hørt af hende

25. D. v. s.: Svar klart!

26. Om Pagt med Djævelen og dennes Mærker af Medkontrahent, se J. C. Jacobsen, *Danske Domme i Trolldomssager*, S. 229 ff.

27. Sml. J. C. Jacobsen, *Djævlbesværgelse*, S. 112 ff., hvor der redegøres for de Prøver, som endnu i Dag foretages i den katolske Verden for at fastslaa, om der foreligger legemlig Besættelse.

andet end tilforne n: at hun raabte paa Christen Hörtikarl, eller om der blef seet oc mercket af hende, nogle diefvelsche miracles, spøgerie eller gøglespil? Den forrige svaghed gaf sig tilkiende, spurte hvor den slemme aand hafde været saa lenge, men hun hafde rolighed, blef svaret. Jeg sad j hendis laar, Christen Hörtikarl har vist mig j denne uskyldige qvinde, ieg vilde iche hafve været der, oc effter spørgsmaal blef tillagt det; jeg vil gjerne af hende.

Om j tør vedstaae, at det var diefvelen der talede af qvindens mund, de ord. Jeg sad j hendis laar, oc Christen Hörtikarl har viist mig j den uskyldige qvinde, jeg vilde iche været der hand sagde, han har svaret, saa viit hand viste.

Og som dette svar siunis at stride imod Guds ord, der beskrifver oc afmaler os diefvelen anderledis, formodis, at j hr. Lavritz har talt som een nidkier mand for Gudz ære oc ord, oc hanthæfvet oc i øfrigste maade gaaet dette svar igiennem (dise ofvenbemelte ord maa iche glemmis: du har tient mig siden du var 18 aar, du er min, det er diefvelen herre, her er hand tiener) med flittigste examinering udi det sprog eder er bekiendt, at j dertil kunde legge vise mercke, om j talte med qvinden self, eller med ex: o: diefvelen hr. Lavritz værder af den godhed oc svare her til. Det ieg har seet oc hørt har ieg sagt, sambt oc hvorforre hand j slig hendelse j hans meenighed iche har rettet sig effter ritualen ²⁸? Fordj hun blef strax tilpas.

Om hæderlig hr. Palle Matzen j Aggersborg iche har begiert af eder tilladelse at tale med formeente besatte qvinde j eders huus, hvor hun var, eftersom hand var ved bekostning hent derfor, oc om det skeede eller iche? Der hr. Palle kom til Nibe, var Anna Jensdaatter ved Gudz naadige hielp, bøn oc paakaldelse, morgen oc afften restitueret, Siunis derfor iche fornøden at umage nogen dermed. Actum ut supra.

J. Ruus Peder Jensen Nørholm Povel Sørensen Kierulf
Jacob Matzen Niels Nielsen Steenberg.

Anno 1687 d. 10. january vare vj underskrefne atter anden gang forsamlede j Nibe kircke effter vor weledel hr. biscopis gode befaling, af dato 2. januarij hujus anni, oc hafde for os indkaldet den qvinde Anna Jensdaatter Buus j Nibe, som forleden self oc sognepræsten med hende tilstode, at den svaghed hun hafde hafft tilforn, hafde gandske forlat hende, oc hun var da ved Gudz hielp restitueret, oc dog dereffter har

28. Her sigtes til de udførlige Regler i Kirkeritualet af 25. juli 1685, VI, Afsn. 3, navnlig om Præstens Pligt til at informere Biskoppen; jvf. J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, S. 148-49.

begynt at skriige oc raabe, som tilforn etc., gjorde effterfølgende spørgsmaal til hende, oc derpaa bekommet svare som hosføies.

Anna Jensdaatter Buus har j ikke bekiendt for os, da vj seenist vare her forsamlede, at j var iche den tid af ond aand besat, men at j hafde været af den besat? hun svarede, at hun var frj, nest vj var her.

Er j nu atter besat? der er noget j hendes legeme, som plager hende, Gud maa vide hvad det er?

Hvorlengte var j fri for den onde aand, ungefehrlig 3 uger.

Paa hvilchet sted foer hand ud af eders legeme? Svarede hun fornam det icke.

War der folch hos eder samme tid, oc hvilche, blev ved det samme svar.

Naar, j hvad huus, oc j hvilches ofverværelse, blef j atter suag? Svarede blef svag paa nye neste dag effter at hun hafde været her j kircken til forhør for os, j sit eget huus, ofverværende (i Overværelse af) sin søster Maren Jensdaatter oc een huusqvinde af lige nafn.

Paa hvad maade blef i svag? det var ligesom hun schulle hafve blefvet dum, der hun sad ved rocken.

Troer j at den onde aand har nu besat eder. Svarede det veed Gud.

Hvordan kom hand j eder, enten igiennem munden, næsehollerne eller ørene eller etc. Jeg har svaret det ieg viste.

Paa hvilchet sted j legemet føllede j hannem først oc fornemmeligst. Hun fornam det j mafven.

Fant j noget ont j hofvedet? hafde j eders gode forstand, jhukommelse oc eget meele. Hafde sin forstand, jhukommelse oc meele.

Hvordan var eders forhold, hvad tog i eder til at giøre; hun veed intet.

Hvad tog j eder til at tale, hun har sagt det hun viste.

Lod j sende bud effter præsten. Nej.

Hvo var eders bud, hun skichet iche bud.

Kom hand til eder. Ja.

Kom fleere med hannem. Der var mange med hannem.

Hvo vare de, Knud Pedersen birchefoget, Christen Christensen j gaden.

Hvad talede præsten til eder. Kand iche komme det ihu.

Hvad talede de andre folch til eder. Kand icke komme ihue.

Talede præsten noget til den onde, om hand kunde hafve været j eder? Jeg kand iche huse (huske) det.

Talede hand det sprog j kunde forstaae eller andet? Kand icke komme det ihu.

Svarede j hannem, hun veed det intet.

Hvad svarede j hannem? Hun har svaret hertil.

Hvad sagde Præsten dertil? Svarede intet.

Var der icke en mand af Nibe, der talede tydsch til eder eller den onde, om hand hafde været der. Hun veed det intet.

Kunde j forstaae det oc svare hannem? Hun veed det intet.

Blef der icke talt som til den onde aand, om hand var j eder, oc spurt hvor hand hafde været, jmedens hand var af eder? Veed intet.

Hvad blef svaret; veed intet.

Svarede j det eller aanden igiennem eders mund? hun sagde hun svarede intet.

Veed j slet intet heraf? Veed intet heraf.

Har ingen af de nerværende sagt eder effter svagheden hvad j talede? Vilde aldeles intet hertil svare, da vj dog dref der til een korters tid.

Veed j slet intet af hvis j har giort oc talt j denne eder atter paakommen svaghed. Nej. Blef j den dag oc nat ofver j eders eget huus, eller hvor lenge? j hvis huus kom j saa oc naar. Kom samme afften knap til præstens huus.

Hvo tog eder ud af eder eget huus? Knud Pedersen oc Christen Christensen.

Var præsten hos oc fultis med. Ja.

Bød de sig self til, eller bad j dem derom, eller anden paa eders vegne, oc hvo var den eller de? Knud Pedersen bad præsten, at hand for Gudz skyld vilde tage hende hiem til sig.

Hvor lenge varede det onde der blef begynt j eders eget huus; hun svarede viste icke, om det begynte om formiddag, men hun hafde faaet hendis daure, men noget for afften kom hun j præstens huus.

Kand j santze, hvo der hafde eder ved haanden, da j gich udaf eders ind j præstens huus; Knud oc Christen ut supra.

Hvordan forholt sig eders svaghed samme afften j præstens huus; jmod afften fich hun rolighed.

Var den meere eller mindre end tilforn. Veed intet.

Varede den lenge ud paa natten? Hun har gifvet sit svar.

Kom j til at ligge. Ja.

Kunde j ligge stille oc sofve? Det mindte hende noget for midnat oc noget for dag, vil icke gifve svar, om hun sof eller icke.

Hvor laae j? j bagstuen.

Laae nogen hos eder, der har altid ligget nogen hos hende.

Oc hvo, kand icke erindre.

Hvo vaagede ofver eder? der vaagede ingen.

Hvordan befant j eder morgenen dereffter? svarede først, hun kand iche erindre det, men strax rettede hun sig oc sagde, det var bedre.

Hvad tilfelde hafde j fra d: 21. decembr: som er dagen effter at j blef examineret j Nibe kircke af os indtil juledag? Jeg var svag fra oc til, siden j var her sidst.

Laae j eders eget huus julenat? Nej.

Hvo hente eders kirckeklæder af eders huus, j self eller anden om julemorgen? Hun hente dem self.

Følgede j iche med præstens kone til oc ind j kircken? Kand iche huße det.

Kunde j giøre eders bøn til Gud, som det sig burde j kircken, hun var saa gandsche underlig, hun læste oc bad Gud om naade, det hun kunde.

Læste j den af bog eller uden bog? Hafde ingen bog med sig.

Hvad læste j? Kand iche komme det ihue.

Fant j nogen modstand j eders andagt? Ja.

Var der glæde oc trøst j eders hierte ofver Christj naaderige fødsel? Kunde iche faae nogen glæde ind i hiertet, troer j, at Gud har ladet sin søn Jesum fødis, pinis oc dødis for eder oc den gandske verden, at hver den som troer paa ham skal iche fortabis? Ja.

Kand j læse cathechismum? Nej. Læser den anden apostoliske troens articel. Hun læste den, og blef hiulpen, hvor hun støtte an.

Holder j det ved een fast oc stadig tro som j nu læste. Ja.

Har den onde, som j siger, at hafve været oc er nu atter j eder igien, ingen tid anfegtet eder at falde fra den troe oc bekiendelse til hannem? Nej.

Læser eders sædvanlige morgenbøn? Læste o allerhøyeste Gud oc herrens bøn kiønt ferdigt.

Læser j noget om middagen? Forsømt oc bad Gud om forladelse.

Kand j læse prentet. Ja.

Læser afftenbønnen: Læste Gudz ord, der iblant fornemmelig fader- vor oc andre bønner.

Naar j læser finder j da nogen forandring hos eder, at det er anderleedis med eder, end førend denne hendelse skal være eder paakommen? Kand iche vel komme op med samme ord.

Hvorledis har det sig med den forandring hvorudj bestaaer den, siger rumt ud oc negter iche sandhed? der kommer hich paa hende som nu.

Kunde j fatte noget af prædicken juledag? Kunde intet fatte

Hvad beholt j deraf? intet.

Hvad prædikede præsten, da j begynte at raabe? Veed iche.

Hvad raabte j da? Raabte intet.

Talte j eller den onde igiennem eders mund? Svarede det var iche

hende. Sagde j iche da som tilforn, at Christen Hörtikarl hafde viist den onde aand j eder? Det veed hun intet.

Har ingen sagt eder siden j sagde det. Har iche hørt nogen sige det.

Hvad sagde præsten da j gaf liud, oc taugde stille? Hun veed intet.

Sagde hand iche? seer dette er jertegn af Gud? Hun veed intet.

Befoel præsten at ledsage eder ud af kircken? Veed det iche.

Hvo følgende eder ud, begge studenterne, Lars Matzen oc Jonas Nielßen.

Hvad sagde j da j gick ud, sagde slet intet. Sagde j iche tiere end een-gang Jesus betale hannem? det er nock muelig.

Kand j erindre eder dette eller iche? sagde ja. Har ingen da fortelt eder den adfærd j hafde j kircken j geberder oc ord? Folck har vel sagt mig det, at meenigheden blef noget underlig ofver mig j kircken, at hun har raabt paa Christen Hörtikarl.

I hvis huus blef j ind ledsaget? I præstens huus. Hvo tog eder j vare-tegt. Jonas.

Kunde j da styre oc raade eder self? Jeg veed det iche.

Hvad gjorde, hvad talede j? Jeg har svaret, det ieg viste. Blef j slidt eller slebt nogensteds hen af den onde. Veed intet.

Hvordan tog j imod præsten, da hand kom af kircken j sit huus, talte j noget til hannem, ieg har sagt det ieg viste.

Hvad talte j. Svarede ut supra.

Hvad talte hand til eder? Hand bad ieg schulle gifve mig tilfredz, oc være taalmodig.

Talte hand noget til den onde. Svarede hun veed det intet.

Var det paa det sprog j forstod? Hun har svaret det hun viste.

Har j hafft nogen anfgtning siden j var juledag j kircken? Ja.

Hvortit, mangfoldig gange.

Paa hvad maade? Det veed de som vare hos.

Hvo var ofverværendis. Præsten, folck, hans tiennestekarl Thomas, tienesteq: Karen oc de tvende studenterne klagede j eder for dem. Nej

Er j vis paa, at hvad j nu har svaret, er iche af den onde aand, mens det er af eder self? Veed iche rettere, end at hun self talte dem.

Paa hvilchet sted j legemet sider nu den onde aand? Den svaghed, hun har, føler hun j hendis mafve.

Hvad gjør hand, at j det kand saa lige vide. Det er som noget lef-vendis.

Hvorlengte har hand, eller svagheden sidet paa det sted? siden den tid hun kom j kircken at sidde for os paa den stoel hun nu sider.

Blef tilspurt, hvor svagheden var, da hun kom j kircken oc skreg? hun pegte paa sit højre brøst, oc sagde: der.

Sigter j endnu som tilforn Christen Hörtikarl, at hand hafver, effter at j var befriet effter egen oc eders præstis ord, viist ham paa nye igien j eder? Ville hvercken sigte eller skære (rense) hannem, refererende sig paa hendis første gifven svar, var vj j tale med hende herom ungefær een gandske time, hun skulle enten gaae til eller fra, thj herudj bestaar kun den, men hun beviiste sig idel fortredelig.

Hvad tegn har j at beviise det med? Hun har gifvet sit svar.

Har den onde nogen tid ved eder talet det sproch, som j icke har lært, eller kand nu tale? Hun veed intet deraf.

Jeg spørger eder endnu eengang for alle, om j vedstaar, at den onde aand er nu j eder; svarer, det gielder høit oc svarer sandhed? det veed Gud hvad det er.

Derpaa blef diefvelen besværges paa latin oc andre fremmede sproch, at hand skulle gifve svar fra sig j samme tungemaal, som hand blef tiltalt.

Han blef tilspurt, hvad den qvinde heder som hand boer udj? Hand kunde intet svare, men hun begynte at skrige.

Hvad byen heder, hun boer udj. Nihil respondit.

Hvad den mand heder, som qvinden har raabt paa? at hafve viist ham j den uskyldige qvinde? Nihil respondit.

Hvad præsten paa stedet heder? intet svarede hun eller nogen diefvel.

Hvad ieg heder, som nu examinerer; nihil respondit

Om hand o: den onde aand har j steden for qvinden annammet Christj legem oc blod j sacramentet, da hun er dermed blefven betient? nihil respondit.

Blef paa adskillige sproch fremsat det dictum 1. cor. 10. v. 21. non-potestis simul libere calicem domini et calicem dæmoniorum etc.²⁹ Hun svarede aldelis intet, hun skreg oc bar sig ilde af sted, dog icke paa umenniskelig maneer, ingen diefvel var hos eller j hende, hun viste icke hvad lader hun ville tage sig til, nest den skrigen, uden at hun satte sig sædelig af stolen, hun sad paa, neder paa jorden, dog saae hun sig først for, hvor hun vilde sette sig.

Har du ureene aand fylt nogen mandsposser med penge her j Nibe. Nihil respondit.

H[v]ad heder hand? nihil.

Paa hvad sted lagde du den. Nihil.

29. Se J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, S. 55-56.

Hvor tit oc hvor mange aar har du giort saadant? Nihil.

Hvor fich du de penge? Nihil.

Har du self møntet dem? Nihil.

Var det sølf eller guld? Nihil.

Hvor lenge har du holt mascopie med hannem. Nihil.

Hvor lenge skal det vare? Nihil.

Naar er den sidste termin. Nihil.

Har hand soret sig fra Gud til dig? Nihil.

Paa hvad sted scheede det? Nihil.

Hvad tegn satte du paa hannem, at hand skulle være din? Nihil.

Var der nogle fleere paa samme tid oc sted, som du forførte, nefn dem?
Nihil.

Gaf du hannem nogen dreng ³⁰? Nihil.

Hvad heder hand. Nihil.

Løfft konen j veigret, eller gjør andet miracel oc tegn? Nihil. Blef til
alt dette aldeelis intet svaret, efftersom hun er ingenlunde besat legemlig.
Actum ut supra

I. Ruus	Peder Jensen Nørholm	Povel Sørensen Kierulf
Jacob Matzen	Niels Nielsen Steenberg.	

Anno 1687 d. 18. januarij vare vj effterschrefne Jens Ruus, provst j Horum herret, Povel Kieruld, sognepræst j Sønderholm, oc Niels Steenberg, sognepræst j Horum, forsamlede j Nibe kircke, hvor for os møtte effter indkaldelse ved tvende deigne, hæderlig mand hr. Lavritz Crase, sognepræst til Nibe, efftersom hand veigrede sig at komme til Horum kircke, ut supra.

Oc blef hr. Lavritz tilspurt. Hvorfor hand iche vilde effter skriffthlig oc personlig indkaldelse møde her j kircken d: 10. januarij nest afvigst.

Hr. Lavritz Crase ville icke svare til dette spørgsmaal, men begierede, hannem maatte gifvis de spørgsmaal, som skal fremsettis, skriffthlig, saa vilde hand sig derpaa resolve, oc derpaa uden tilbørlig afskeeden, løb hand hastelig ud af kircken, oc j hvorvel der blef raabt effter hannem, hand schulle bie oc svare; lyde hand det icke. Dereffter blef Peder Trane, degn j Horum oc Lavritz Nielsen, degn j Graflef befalet at gaa

30. Det var en almindelig Forestilling, at Hexe havde »Apostle« eller »Drenge« i deres Tjeneste; se herom bl. a. J. C. Jacobsen, Christenze Kruchow, en adelig Troldkvinde fra Chr. d. IV's Tid, S. 22 Note 15, og samme Forf. Den sidste Hexebrænding i Danmark 1693, S. 14, Note 14.

indtil hr. Lavritz, oc bede hannem, hand vilde komme her ind j kircken, oc svare til det hand er indkaldet, nemlig sin sandhed fra sig at gifve, paa fremsettende spørgsmaal, mens de kom ham iche i tale, hans kone svarede hand var gaaen ud til een siug, oc var iche hieme, derpaa blef de atter udsent at fornemme hos samme hans hustrue, hvo den siuge er, de spurde oc om den svage var j Nibe eller Voxlef sogn, svarede hun det iche viste, ej heller om det var saa effen en siug, eller hand var ellers udgaaen anden steds j byen; under vore hænder.

J. Ruus. Povel Kierulf. Niels Nielsen Steenberg.

Anno 1687 d. 10. februarij var ieg underschrefne Oluf Nielsen, provst j Slet herret j Hvorum kircke liggendis j Hvorum herret, at effterlefve hans wel edle højærværdighed doctr. Severin Gluds schrifftlig befaling dateret Wiborg d: 22. januarij sidst afvig, hafvende hos sig som assessores hæderlige mænd sognepræster j Horum herret, hr. Peder Jensen Nørholm, hr. Povel Kierulf, hr. Jacob Matzen, hr. Niels Steenberg, oc at fuldbyrdige min stefning, som ieg effter hæderlig hr. Jens Ruus, provst j Horum herret, hans anmoding oc project hafver udstæd, ofver hæderlige mand hr. Lars Nielsen Crase, sognepræst j Nibe, samt flere.

Fremsatte provsten hr. Jens Ruus spørgsmaal, oc hr. Lavritz Crase svarede dertil, som følger!

Om hr. Lavritz Crase siden vj vare forsamlede j Nibe sc.d: 20. decembr: anno 1686 har fornomet saa vise tegn hos oc af Anna Buus, at hun er nu eller har været legemlig af ond aand besat, at hand tør nu vedgaae oc tilstaae det, som hand iche torde tilforn? Anden dagen effter provsten oc præsternis bortreise for juel, tog det onde hende meget haardelig igien an. Det siuntis for hannem, at hun regiærtis af een urolig aand.

Hvad tegn har j hæderlig broder seet dertil! Adskillige grumme miner, geberder ord oc tale.

Hvor oc j hvis huus saae j dem? baade j hendis oc mit eget huus.

Hvo lod eder vide om hendis atter paakommen svaghed? som hand gick j sin stue, kom een hastig løbendis til hans laage, oc banchede paa, blef sagt til hannem af een anden effter hans mund? Nu vil diefvelen splitte hende ad.

Hvo var bud til eder? Veed iche.

Hvo var den af eders huusfolck der sagde de ord om den splittelse. Viste sig iche den at erindre. Hvad miracler har hun giort? Dertil siger sig at hafve svaret?

Hvad talede hun j sit huus om Christen Hörtikarl? der var mange som hørde hvad der blef talet.

Veed j intet hvad der blef talet? hand sagde sig at hafve svaret.

Blef den onde aand tilspurt hvor hand hafde været, medens hand var af hende, oc hvad blef svaret j hendis eget huus. Til Christen Hörtikarls.

Hvo tilspurte, oc paa hvad tungemaal? der var mange der spurte hende ad, hand kand tenche det var paa dansk.

Spurte j hende self ad? hand hafde vel tilforn spurt hende ad.

Hvad svarede hun, hand kand iche mindes det, det er lenge siden mickelsdag ³¹.

Tør j vedstaae, at det var den onde aand der talede af qvinden de ord om Christen Hörtikarls pengepoßer at fylde, oc at den onde aand var da oc derefter j hende? Ordene blefve hørte.

Hvor mange tegn saa j af qvinden eller af den onde aand j hende for juledag? Hand kand iche mindes.

Har j daglig optegnet, hvis der er forefalden?

Hand har meget j sit embede at forrette, som ham har det betaget.

Hvor laae qvinden Anna Buus julenat, eller natten for juledag? Veed det iche.

Var hu uroelig om natten? Hand veed det iche.

Blef der vaaget ofver hende, den nat for juel oc de andre dager oc nætter for ved j eders huus; hand veed det iche.

Begierede hun self at maatte gaa j kircken juledag, eller er hun af anden formanet dertil? det var ham ubeviist at hun ville gaae j kircken.

Hafde hun sine kirckeklæder hos sig? Hand hafde intet med hendis klæder at bestille.

Veed j hvo der hente dem, hun self eller nogen af eders folck. Hand veed det iche.

Af hvis huus gick hun lige ind j kircken? Hand veed det iche.

Var der nogen beskichet at ledsage hende til kircken, at hafve hende ved haanden, eller gick hun for sig self, oc uden tilsium skiødte sig self? Hand veed intet deraf.

Hvordan var hendis adfærd j kircken med geberder juledag? under prædichen hørte hand hendis ælendighed med raaben oc skrigen.

Veed j hvo der gaf de skrig af sig, qvinden self eller den onde aand igiennem hendis mund? hand hørte skrigen.

Hvad ord blef talet j kircken under prædiken, da den blef ved hendis giorte ulyd noget opholdet? hand kunde icke høre, hvad hun sagde.

Er j vis paa, hvo der talede dise ord? hand har svaret hertil.

Blef hun siddendis eller stod hun op? det maa hun self vide.

Hvad sær ord talede hun, eller hvad tegn gaf hun fra sig, da j hæderlige mand skal hafve sagt af prædicke stolen? Seer dette er et hiertetegn (hiertegn) fra Gud eller ungefehr j samme meening? Gud forbarme sig ofver dette elendige menniske oc hielpe hende.

Blef der intet andet miracel giort, end hun skreg? hand kunde icke vide ald hendis beskaffenhed den time hand stod j sit embede.

Hvad raabte hun, da hun effter eders befaling blef udleddet af kircken, thj ieg har hørt, hun skal hafve raabt nogle gange? Herre Jesus betale hannem, er det sant, hand kunde icke agte det.

Hvordan har j befundet hende siden juledag til denne dag? til oc fra, somme tide rolig, oc somme tide urolig.

Har j oc dagligen ogtegnet, hvad forefalden er fra den dag j hendis forhold? har icke.

Har j i qvindens anfegtning anrettet nogen examen paa latinske oc andre for hende fremmede sprog, være sig første dag j hendis eget huus, da den onde af hende skulle raabe, hand har fyllet Christen Hörtikarls pengepoßer, eller hieme j eders eget huus, oc er der svaret paa samme eller andet tungemaal, at deraf kunde sluttis, de fremsatte qvæstioner, at være forstaaet, oc hvad har hun svaret eller diefvelen af hende? hand har tilspurt hende baade j hendis og sit eget huus oc j sit paa latinske sprog, men ingen svar er følget paa latine.

Har j fristet diefvelen, hvor de penge blefve tagne, som Christen Hörtikarls poser blefve opfyldte med? hand siger sig eengang at hafve svaret dertil.

Om den onde hafde self møntet dem eller staalet dem fra anden? hand villa intet svare hertil.

Paa hvad sted j huußet hand skiller sig ved dem oc paa hvad maade? har icke spurt herom.

Om hand veed, hvor de penge nu er, om de er j huuset eller andensteds forsat? har icke spurt herom.

Om hand kand viise stedet inden eller uden huuset? har icke spurt herom.

Har qvinden icke undertiden oc tit været saa rolig, at j har taget hende til eget bord, med hustrue, børn oc beste familie? undertiden.

Har j icke ladet hende forstaae, naar hendis skrigen holt op, hvad hun har giort oc talt baade j kircken oc uden? hand siger, hand kand icke

erindre sig det. Hvad svarede hun da dertil? hun svarede hun viste intet af saadanne ord.

Har hun nogen tid været fra sin forstand, ihukommelse oc mæle? Hand siger sig icke at kand svare dertil.

Har j bedet offentlig for hende, som for een besat kvinde? har bedet offentlig ^{31a} for hende, som for een besat kvinde.

Hvilcken var den første prædickendag j det begynte, det mindes hand icke.

Hvor tit har j bedet oc ladet ved eders studentere bede offentlig for hende? Kand icke mindes.

Hvorfor bad j icke for hende j det allerførste oprør offentlig, da hun sagde self at diefvelen var j hende, oc det ved Christen Hörtikarls indviisning, oc j self har gifvet eders ord fra eder, at hendis nød var saa stor, som j aldrig hafver seet hos noget menneske? Fordj det onde forlod hende snart.

Staar j ved at qvinden Anna Buus er nu legemlig besat, eller har været siden d. 20. decembr: sidst forskinnet? beraaber sig paa sit her til forrige gifven svar.

Mig er sagt, at j self har bedet oc ved andre offentlig af prædikestolen ladet bede for hende, at hun maatte befries fra den onde aand af hvilchen hun plagis, oc liderlig haardelig? gifver eders ferdige oc rigtige svar, om j har gjort det, oc befalet andre at giøre det? hand siger sig at hafve bedet for hende ut supra.

Beder j self eller ved anden endnu for hende? Nej.

Naar lod j af? ungefær for 14 dage siden.

Hvad var aarsag hertil? hun drog bort med een mand, som var hos hannem nemlig Mickel Pederßen.

Er hun blefven tilpas igien, nu som tilforn? Nej, hun er iche tilpas.

Eller har hun været forreist; svaret hertil.

Veed hr. Lavritz Crase, om hun har været af byen paa nogle dage eller icke, eller hun har været, oc er kommen igien? Svaret hertil.

Efftersom hr. Lavritz hafde indtaget hende j sit huus, tvifles ej paa, hand jo ville ved lovlig ofverværende skille sig ved hende, hvo tog hende da ud fra hannom? Mickel Pedersen tog hende ud fra hannom.

Om hun er komme nigien, oc paa hvad dag, oc hvor hun nu opholder sig, enten j eders, j eget, eders eller andet huus j Nibe. Er kommen igien, gaar undertiden ind oc ud j hr. Lavritzis huus.

31a. Se J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, S. 150 m. gengivelse af Kirkeritualets Bestemmelser.

Har superintendenten foreskrevet eder den bøn, som j har brugt at bede med for Anna Buus? Nej.

Eller har j befaling af velbem:t hr. biscop self den at opsætte oc oplæse? Nej.

Er j vis paa, at j iche har taget det eene for det andet? hand siger, hand hafver giort sit beste.

Hvad dag blef hun sidst anført? veed det iche.

Var den anførtning som de andre, har hun giort andet, end hichet oc skreget? hun har falt tit til jorden.

Har diefvelen slidt oc slæbet hende? idem.

Har der imidlertid været nogen spøgerie eller diefvelske stanck j eders huus? det blef sagt, at der var stanck den første dag hun kom j hans huus.

Hvorfore tog j iche birkfogden oc andre mænd med eder, at besigtige Christen Hörtikarls huus, kister oc skrine, at j deraf kunde erfare sandhed paa fersch oc standende fod, at gaae lige af hendis huus, hvor ordene falt, ind j den andens, som blef paaraabt? det kom ham intet ved.

Har j ingen ordre fra hr. biscop, at der schulle bedes for hende j de andre herredskircker? Nej.

Har j begiert det, oc hvad er eder svaret? Nej har iche begiert.

Har j skrevet velbem:t hr. biscop utrøcheligt til, at qvinden er af diefvelen besat? hand har skrevet, hans højærværdighed til, saa viit ham var bevist.

Anlangende de prætensioner, som provsten hr. Jens Ruus hafde imod bem:t hr. Lars Crase formedelst hans udeblivelse oc bortløbelse, hannem j hans provsteembede oc medhafvende præster effter formening til nogen foragt, oc deraf dem foraarsaget adskillige reiser, bekostninger, oc egne høy magt paaliggende forretningers ophold j rette tid, da har provsten hr. Jens Ruus for intercession (Indblanding) til hannem giort af mig, som effter befaling hafde at dømme derpaa, effter jrettesettelsen, saa viit en provst kunde vedkomme, strax heel redebon for at føye min begiering, oc at forlade sin broder, hans brøst, efftergifvet den sag, naar hr. Lavritz Crase erkiente oc afbad den feil j saa maade begangen er, hvilchet hand oc paa stedet for retten af staden opstaaendis, med mund oc haand gjorde; de andre hæderlige præstemænd, som hafde sig j obenbem:t maade at besverge, stillede hand oc med høflige ord tilfreds. Oc har hr. Lavritz Crase effter min afsigelse alleene at fornøye provsten for den anvendte bekostning j sidste stefnemaal, som hand oc lofvede, dog undtagen den betaling som ieg burde hafve for min reise, hvilcken for aarsag effterladis. At saa er gangen baade med spørgsmaalene at fremsette

oc tilsvare, samt oc med ofvenbemt: sags ophæfvelfse, som forskrefvet staar, stadfæstis af mig oc vidnis af mine hæderlige assessoribus med egne hænder. Actum anno, die et loco ut supra

L. S.

Ole Nielsen Aslow

L. S.

Peder Jensen Nørholm.

L. S.

Jacob Matzen

L. S.

Povel Kierulf

L. S.

Niels Nielsen Steenberg.

Det herefter følgende Aktstykke belyser hvorledes Hörtikarl har søgt at rense sig for alle de Beskyldninger, som har givet Præsten Anledning til at nægte ham Adgang til Herrens Bord. Det drejer sig nu om den ovenfor, S. 7, omtalte Udlæggelse for Trolddom. Som Hovedperson i denne Sag optræder en Mickel Pedersen, øjensynlig den samme Person, som er draget bort med Anna Buus, jvf. ovenfor S. 25. Sejren over ham er fuldstændig.

Widere blef j retten indlagt een landstings dom af dato 30. martij 1687, som hafver denne beslutning:

Efftersom Mickel Pedersen uden nogen af øfrigheden gifven fuldmagt af egen myndighed hafver angrebet een fattig gammel qvinde paa gaden, oc hende een tid lang udj sit huus holdet j fengsel, oc effter bemt: qvindfolcks død, som hand for troldom beskylte, hafver forhverfvet et tingsvidne af Nibe bircketing 1686 d. 13. nov. Christen Hörtikarl j Nibe oc hans paarørende til største forkleinelse paa deris ærlige navn oc rygte ³², hvorved de ere bragte udj omkostninger, fortræd oc vanrøgte, uanseet bem:t beskylte qvinde udj sognepræstens, birckefogden, saavelsom ambtskrifveren Peter Kleins oc andre gotfolckis ofverværelse, tilforn hafde bekiendt, at hun hafde sagt de Hörtikarler usant paa, oc viste intet med dennem j nogen maade, hun oc self d: 28. augustj nest tilforn paa tinget, der hun blev tilspurt, om hun viste noget med Christen Hörtikarl eller hans moder, svarede nej, hun viste intet med dennem j nogen maader, da som samme bekiendelse er skeed effter et for troldom beskyldt qvindfolckis mund, som baade j sine ord hafver været ustadig, oc siden, hun kom af Mickel Pedersens huus, fragaaet, hvis hun imedens hun var j

32. Se ovenfor S. 7.

hans gevalt, hafde bekient, bør den ej at komme Christen Jensen Hörtikarl, hans moder eller paarørende til hinder eller nogen paakleinelse paa deris ærlige røgte oc nafn j nogen maader, mens død oc magtesløs at være³³, oc som Mickel Pedersen saaledis ved samme tingsvidne, som hand siden qvindens død d. 13. novembr: 1686 hafver forhverfvet, hafver søgt at difamere Christen Hörtikarl, hans moder oc paarørende dennem til præjuditz, paa deris ærlige røgte oc nafn, da seis iche fornt: Mickel Pedersen at kunde befries, hand jo for saadan sin utilbørlig forhold bør at bøde sine 3 marck oc derforuden betale til Christen Hörtikarl denne hans ibragte processis omkostning med 16 rdr. In cujus rei testimonium sigilla nostra præscentibus inferius impressa³⁴.

I det følgende Aktstykke, Højesterets Protokol Folio 762 r–762 v, stadfæster Landemodet ved Dom af 6. April 1687 Provsterne Jens Ruus og Oluf Nielsens »Forretninger«, se ovenfor henholdsvis S. 9 ff. og S. 22 ff.

Hertil føjes imidlertid en Bemærkning om, at saafremt Hörtikarl vil gøre yderligere Ansvar gældende overfor Anna Buus og Lauritz Crase, da henvises han herom til verdslig Rettergang, sml. ovenfor S. 2 m. Note 4. Forsaavidt denne sidste Bemærkning vedrører, er Dommen forkert og stemmer heller med Sagens videre Forløb.

I det hele taget er denne saakaldte Dom et mærkeligt Aktstykke, idet de indankede Forretninger jo ikke har Karakter af Domme, men af Vidneførsler, og saadanne efter D. L. 1.13.4. kun skal forelægges for Retten, hvis de er optaget over »fornemme Folk, som ikke pleje at søge Ting, Mands- eller Qvindis-Personer eller de, som ligge paa deris Sygeseng, eller have anden Lovlig Forfald«.

Anses Aktstykket for en egentlig Dom, er det heller ikke let at se, hvorledes den kan forenes med den »rigtige« Landemodedom af 25. April 1688, nedenfor S. 37. Under Voteringerne i Højesteret er dette Forhold da ogsaa fremdraget af Baron Jens Juel, nedenfor S. 65.

Iligemaade een landemode dom af dato d. 6. april a:o 1687, som saaledis besluttis.

33. Jvf. D. L. 1.13.19 om, at »udædiske« Personers Vidnesbyrd ikke skal komme nogen til Skade, jvf. tidl. Reces 1558 Art. 8; se herom J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager, S. 237.

34. Dette er en sædvanlig Injuriedom efter D. L. 6.21.2 med dertil knyttet Ærestab, jfr. J. C. Jacobsen, Danske Domme S. 281.

Efftersom Christen Jensen Hörtikarl til paakiendelse hafver indstefnet trende forretninger, den første giort udj Nibe kircke d. 20. decembr: a:o 1686 udj nest forleden aar, den anden der sammesteds sidst afvigt 1687 d. 10. januarij af hr. Jens Ruus, provst udj Horum herret, oc fire af hans herritz præster; den tredie udj Horum kircke af hr. Oluf Nielsen, provst udj Slet herred nest paafølgende 10. februarij, iligemaade udj fire af Horum herretz præsters oferværelse, anl. Anne Jensdaatter Buus, som formeentis legemlig at være besat, oc dog icke af foromrørte trende acter sluttis saaledis at være, da som forn:t forretninger ere lovligen gjorde effter superintendentens ordre, grundet paa kircke ritualen, oc af de hæderlige mænd, som dennem hafver forfattet, med eed oc op-ragte fingre bekræfftis, oc vederparten derimod intet til detz svæchelße lader fremlegge, saa bør den af hr. Jens Ruus oc hans assessores sidst afvigt d. 10. january udj denne sag gifven slutning oc betenckende ved magt at blifve. Men hvad sig belanger hvis videre prætensioner Christen Hörtikarl vil formeene sig at hafve imod Anne Jensdaatter Buus oc hr. Lavritz Crase da henvisis de sager, hvad Anna Buus angaaer, til verslig rettergang, oc saa viit hr. Lavritz Crase vedkommer, for sin tilbørlig underdommere først at paakiendis. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

I Overensstemmelse hermed følger herefter, Højesterets Dombog Folio 762 v ff., 3 Tingsvidner af Nibe Birketing.

Nock fremgafvis trende af Nibe bircketing udstædde tingsvidner, de datis d: 23. oc 30. apr. samt 7. maji 1687 af hvilcke dette sagen vedkom-mende er uddraget oc indført.

Saa fremstillede sig for retten Anna Jensdaatter Buus j Nibe som sagde sig nu at være ved sin fulde fornufft effter tilspørsel, oc blef hun af hr. Lavritz Crase tilspurt 1) om hun ej var hos tvende præster om hielp j hendis hielp nød, førend hun lod ham det vide. Hvortil hun svarede oc bestod ved hendis eed oc sagde ja, hun var hos hr. Peder j Guddom oc hr. Lavritz j Hovbroe; 2) tilspurde hand hende om hand hafde begiert af hende, at hun skulle raabe paa Christen Hörtikarl, hvortil hun svarede ved hendis eed at hr. Lavritz iche hafde begiert det af hende, 3) om hand nemblig hr. Lavritz eller nogen paa hans veigne enten liuslig eller lovlig enten med gafve, locken, truen eller noget andet middel hafver villet instigere (tilskynde) og kommet hende til at raabe paa hannem? Hvorpaa hun bekræftede ved eed oc svarede, at det ej var skeed; 4) om hun iche kom til hr. Lavritz af hendis store nød, som var saadan, at

hun iche kunde være hieme j hendis eget huus. Hvortil hun svarede jo, fordj hun kunde ingen rolighed hafve j hendis eget huus; 5) tilspurde hr. Lavritz hende, om hand nogensinde hafde opholdet hende j hans huus lenger end hun self vilde oc hun kunde være paa andre stæder? Hvortil hun svarede nej hafde hand iche; 6) tilspurde hr. Lavritz hende, om hand eller nogen af hans bad hende gaae j kircke paa juledag, der hun blef hart angreben under prædicken; hvortil hun svarede nej at hverchen hand eller nogen af hans bad hende det. Endnu fremstod Jens Andersen boelsmand j Nibe, vant ved eed med opragte fingre effter at hand af hr. Lars Crase derom blef tilspurt, at d: 4. octobris sidst afvigt, var hand med hans heste oc vogn oppe j Hovbroe, oc hafde med sig paa vognen Anne Jensdaatter Buus, oc da paa henreisen var hun noget urolig paa vejen med hviinen oc hvelden oc hichen, oc siden paa hiemreisen var hun endda meere urolig oc raabte paa Christen Jensen Hörtikarl immerfort hen ad veien, oc var hand alleene med hende samme tid. Endnu fremstod Christen Jensen Kock oc Christen Ibsen j Nibe, oc effter at de af hr. Lavritz Crase blef tilspurt om effterskrefne, vant de ved deris æd, at de hafver været begierendis for nogen tid siden af velbem:t hr. Lavritz Crase, at hand ville tage den fattige qvinde deris frenche Anna Jensdaatter Buus j hans huus, oc for Gudz skyld hielpe hende til rette j hendis store nød, hvilcken begiering, mange andre gotfolck hafde oc samme tid til hr. Lavritz. ex.

Møtte Christen Hörtikarl oc fremlagde it indlæg, saameldende: Velereede dommer, de nmeget hæderlige mand hr. Lavritz Crase, sognepræst j Nibe, har gifvet mig mundtlig kald oc varsel, at høre paa vidner hand agter j dag at føre her paa Nibe bircketing, men som kaldsmendene hafver iche vist at nefne³⁵ mig sagen for hvilchen de stefnede mig, formeener ieg det er ulovligen anfanget, oc ham ej bør imod loven tilstædis noget at føre, førend sagen blifver mig paa rette tid tilkiendegifvet, at jeg kand hafve tid mig derpaa at betencke, oc paa tilbørlig skriffthlig svar at bereede oc for retten indgifve. Begierer gierne, at dette mit korte indlæg maatte læsis oc paaskrifvis saafremt noget for retten effter denne indstefning passerer, dette maatte da oc indførís, oc mig gienpart deraf forundes. Gud befalet. Nibe d. 30. april anno 1687. Christen Jensen Hörtikarl, som her i dag blef læst oc paaskrefven. Imod denne protestation svarede hr. Lavritz, at hand ej viste hvad vinderne kand vinde eller afhiemle, førend de kommer for retten, oc aflegger deris sandhed. Effter slig leilighed oc som Christen Jensen Hörtikarl staar self her for retten til

35. Jvf. D. L. 1.4.5.

vedermaalsting, oc hand tilforn hafver gifvet hr. Lavritz mundtlig kald oc varsel, som er tilstød, da kand ieg paa lige maade icke heller negte hr. Lavritz tingbogen; winders persohner Jonas Nielsen, studiosus, som nogen tid har opholdt sig til hr. Lavritzis, vant ved eed med opragte fingre, at hand aldrig hafver hørt eller fornummet, at hr. Lavritz j nogen maader enten hemmelig eller obenbare hafver tilskyndet eller begiert af Anna Jensdaatter Buus, at hun skulle j hendis svaghed udraabe eller beskylde Christen Hörtikarl; Lavritz Madsen degn j Nibe, som oc opholder sig til præstens vant ved æd det samme. Thomas Nielsen tienendis til præstens, Maren Mickelsdaatter oc Karen Pedersdaatter, tiendis j præstegaarden, vant ved eed det samme. Magdalena Olufsdatter præstkone vant oc bekrefftede det samme ved eed. Endnu ydermeere vant Lavritz Matzen degn ved eed at Christen Jensen Hörtikarls søster, nogle dage effter ad Anne Jensdaatter Buus j hendis svaghed var kommen til hr. Lavritsis, kom til hannem oc bad, at hand ville tale med præsten om, at Anna Jensdaatter Buus maatte blifve hos præsten, indtil hun nogenledis kunde blifve tilpas igien; hvilchet hun begierte paa hendis broder Christen Hörtikarls vegne, som hun sagde, der hafde bedet hende herom, oc hafde udskichet hende, hvilcket ocsaa der effter skeede. Magdalene Olufsdatter præstkone vant ved æd det samme at være Christen Hörtikarls søsters begiering til hende etc.

Winderspersohner Anders Clausen j Nibe, vant ved eed (effter at eeden for hannem oc effterfølgende winder blef opløst) at j dag 14 dage retten var sat, da kom Anna Jensdaatter Buus gaaende ind ad tinghuusdøren, hvor Christen Jensen Hörtikarl stod mit paa gulfvet, oc som hun kom ind gaf hun 2 eller 3 hvel af sig, oc j det samme greb effter Christen Hörtikarl med begge hænder. Videre saae hand icke, mens hørte at Sidze Mogensdaatter ³⁶, som fulte hende, sagde: I har intet behof at slaae hende, hun har ont nock alligevel; Niels Nielsen bødker j Nibe vant ved eed, at samme tid som Anna Buus kom ind ad tinghuusdøren, oc som hun saae Christen Hörtikarl staa j tinghuuſet, da søgte hun ind paa hannem med udslagne hender, oc gaf trei store hvel af sig? Hvorpaa Christen Hörtikarl ryg sig tilbage, da stod Niels Jensen skomager ^{36a} ved siden, oc støtte Anna Buus omkuld med hans hand oc næfve, da sagde Sitzel Mogensdaatter, slaae hende icke, hun har diefvelen nock at dragis med? Jens Christensen vant ved eed, at som Anna Buus kom ind ad tinghuuſet søgte hun Christen Jensen Hörtikarl, oc greb effter hannem med

36. Hörtikarls Søster.

36a. Hörtikarls broder.

begge hænder, hvorpaa hand skiød hende fra sig; mens icke hun kom omkuld, oc strax søgte hun atter effter ham igien, da støtte Niels Jensen skomager hende omkuld paa jorden, oc sagde de begge, slig, diefvele ere vj intet red fore; mens imidlertid hun saaledis søgte hannem, gaf hun 2 eller 3 store hviin oc hvelde af sig. Niels Jensen Dalsgaard, Jens Jacobsen Svenningsen, Christen Nielsen, Ibßen, Maren Madsdaatter, Christen Pæns vant ved æd det samme som Jens Christensen omvundet hafver ofvenbemelte Maren Madsdaatter fragick igien, at hun ej egentlig saae hvilcken af dem det var som skiød hende omkuld. Hereffter var Christen Kock tingsvinde begierendis; møtte Niels Jensen skomager paa egen oc sin broders vegne oc svarede; efftersom de stod hen af veien, hvor hendis gang ej falt, oc hun dog søgte Christen Hörtikarl paa den maade, at hun hafde jsinde at ville gjøre ham skade, tilmed hvad hendis hvinen oc skrigen er angaaende, da er det anderledis bevist med biscopens dom ³⁷, hvor hun er kiendt til en løgnere, en gudsbespottere oc it skarn, derfor bør hun ej at gjøre nogen ærlig mand nogen gevalt paa hans tingvej, tilmed meente hand ej at være ubilligt at skyde saadant it menniske bort med sin haand, efftersom hun hvercken blef støt eller slagen.

Sammeleedis t provstevinde udstød af Saltum kirche d: 4. augustij anno 1687 hvor af dette indføres.

Saa fremkom j dag erlig oc velagt mand Anders Matzen borger i Aalborg j rette paa Christen Jensen Hörtikarls vegne j Nibe, oc fremlagde en attesst af dato Jetzmarck præstegaard d: 9. julij 1687 under hr. Svend Lavritzens haand oc seigl, hvilcken attest for retten er læst og paaskrefven, lydende, som følge.

At Maren Christensdaatter smeds j Kaas, til sit barnedaab udj mit huus af 29. decembris forleden aar, oc siden ved daabens confirmation ^{37a} udj Jetzmarck kircke søndagen dereffter lod angifve ved Birgithe Nielsdaatter Lavritz Andersens hustrue j Kaas, som frembar det beggesinde; barnefader Jens Christensen seiglende paa Nibe, vidner jeg med egen haand oc zignet. Jetzmarck præstegaard d. 9. julij anno 1687. Svend Lavritzen Lemvig. Hvilcken attest hr. Svend Lavritzen j egen persohn for retten vedstod. Til sagens ydermeere oplysning oc samme attestis bekræfftelse, blef j rette fremlagt Jetzmarck kirkebog, hvorudj findis Maren Christensdaatters barnefader at være indført Jens Christensen

37. Dette maa være Landemodets Dom af 6/4 1687, som stadfæster Provsternes Afhøringer, se ovenf. S. 29.

37a. Barnet er saaledes hjemmedøbt og siden fremstillet i Kirken til Daabens Publikation (o: til Bekræftelse heraf), jvf. J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse. S. 128–29.

seiglede paa Nibe. Nock fremstod Birgithe Nielsdaatter Lavritz Andersens hustrue j Kaas, som skal hafve baaret samme barn til daaben, vant ved sin æd med opragte fingre (effter loven), ^{37b} at Maren Christensdaatter moderen til barnet bad hende at hun skulle bekiende ved døbestedet, at Jens Christensen seiglingskarl var ret barnefader. Jordemoderen Karen Erichsdaatter fremstod her for retten iligemaade bekiente oc vant, at hun hafde hørt det samme som Birgithe Nielsdaatter vundet hafver, men icke j barnefødselen hafde udforsket eller spurt noget derom. Maren Christensdaatter barnemoder vedstod her for retten, at hun hafde ombedet forn:t Birgithe Nielsdaatter, at hun skulle bekiende for præsten oc ved døbestedet, Jens Christensen seiglingskarl at være sin rette barnefader. Jacob Aneßen degn i Jetzmarck, saa vel som Lavritz bødicher oc Christen bødicher j Søndenbye, vant iligemaade, at da effter sognepræstens befaling til sin degn hafde været hos bem:t Karen Erichsdaatter oc Birgithe Nielsdaatter og tilspurde dem, huem Maren Christensdaatter hafde udlagt for sin barnefader for dem, huor til bemelte Karen Erichsdaatter og Birgethe Nielsdaatter skulle hafve svaret at Jens Christensen seiglingskarl var rette barnefader til Maren Christiansdaatters barn, hvilchet bemelte trende mænd med deris æd for retten vedstod. Anders Matzen paa Christen Jensen Hörtikarls vegne begierede, at den hæderlige wellærd mand hr. Svend Lavritzen vilde j rettelegge den missive oc sendeskrifvelse, som welbr: hr. generalmajor Levetzow hannem skal hafve tilskrefvet, formeenendis at samme skulle være til sagens oplysning oc begierede, at herritzprovsten vilde paa rettens vegne tilholde bem:t hr. Svend Lavritzen, samme sendeskrifvelse j rette at fremlegge: hvilchet ocsaa skeede. Hvortil hr. Svend Lavritzens svar var saaledis, at hand icke negtede, at hand jo hafde faaet et bref fra hr. generalmajor Levetzow, formeente dog, at det var icke smugt, en mands bref, som kunde være privat tilskrefven at divulgere (offentliggøre). Anders Matzen ydermeere formeente, at saa som samme sendeskrifvelse, tient meget til sagens oplysning, at hr. Svend Lavritzen uden videre undskyldning burde den j rette at fremlegge, hvorpaa hr. Svend Lavritzen ercklerede sig, at inden trende dags afften skulle indskicke den forseilet til hans høyærværdighed biskopen. Anders Matzen begierte endnu som tilforn, at brevet nu j rette maatte fremleggis, hvortil hr. Svend Lavritzen svarede, at hand hafde sig ercklæret. Anders Matzen tilspurde velbem:t hr. Svend Lavritzen om hand icke var anmodet af hr. Lavritz Crase ved en sendeskrifvelse, at hand ville gifve skriftlig fra sig, under sin haand,

37b. Ordene i Parentesen er igen udstregede.

hvad for en persohn Maren Christensdaatter for sin barnefader skal hafve udlagt, der barnet blef døbt, oc naar den var afordret. Hvortil hr. Svend Lavritzen svarede, at hand strax svarede paa hans missive, som var skrefvet d: 18. martij a:o 1687 den samme her for retten blef ogsaa læst oc paaskrefven oc liuder som følger. Peramicam eamq: per officiosam salutem venerande d: frater et amice in christo honoratiss: Som en pige Maren Christensdaatter af Jetzmarck besofvet her j meenigheden skal hafve gjort barsel hieme hos sin fader i Jetzmarck oc hafft sit barn til daaben. Saa er min tjenstlig begiering til eders hæderlighed, j ville være saa god oc gifve mig en liden attest paa hvo der blef for daaben skylt for barnefader, ieg tiener eder j lige eller andre muelige maader effter skyldighed, oc nest guddommelig, beskiermelsis ønske ofver eders hæderlighed oc alt kiert hafvende forblifver eders beredvilligste Lars Nielsen Crase. Nibe d: 18. martij a:o 1687. Oc hr. Svend Lavritzen j sin skrifvelse oc svar til hr. Lavritz Crase testede at Jens Christensen seiglingskarl, som tilforn er sagt, var udlagt for ham at være barnefader? Nock fremstod her for retten paa welbr: generalmajor Levetzows veigne Tim Boumand oc lod indføre som følger. At hvad hr. general major Levetzow j den sag hafver ladet forrette, er alt skeed j den henseende, at opleede sandhed, oc føre den forvildede Maren Christensdaatter til rette bekiendelse, oc til den ende skref oc hendis sognepræst til, at om ej qvindens sigtelse, som bar barnet til daaben, var indført j kirkebogen, da den rette barnefaders navn kunde indførís, oc iche usandferdighed eller den tilskyndende oc tillockelse ubekiente menniskes navn.

Saa oc et tingsvidne af Nibe bircketing de dato d. 8. octobr: 1687 som iblant andet melder.

Saa fremstod nu for retten Maren Christensdaatter smidz af Kaas, oc blef eeden for hende oplæst, hvorpaa hun fuldkommen gjorde sin høyeste eed paa, at hun skulle intet andet svare eller sige til hvis hun blifver tilspurt om, end det som sandhed er. Saa tilspurde Christen Christensen hende paa hr. Lavritz Crasis vegne 1) om hand, nemlig hr. Lavritz nogensinde hafver anholt hende? Hvortil hun svarede? ney, 2) om hand hafver fanget eller grebet hende j hans huus, eller ved nogen middel anholt hende j hans huus, svarede iligemaade ney; 3) om hand har truet hende eller locket hende til at legge hendis haand paa nogen bog. Hvortil hun svarede, at hr. Lavritz een gang spurde hende ad, om hun torde legge hendis haand paa en bog med en god samvittighed, hvad for en bog det var, viste hun iche, oc om Jens Christensen var hendis

barnefader, da svarede hun samme tid ney, at hun torde det iche gjøre, fordj hun kunde iche gjøre det med een god samvittighed, iche heller hun lagde sin haand paa nogen bog. 4) Hvo der var ofververendis, da hun talte med hr. Lavritz i hans huus, svarede ingen var den tid med hende, 5) om hun ubehindret gick ud fra hr. Lavritz hvor hun vilde, oc om hun fornam, at hand sente nogen effter hende at gjøre hende nogen fortrede. Til det første svarede hun ja, at hun ubehindret gick fra ham, oc iche hand gjorde hende nogen fortrede, mens raadete hende hendis beste. 6) Hvor tit som hun var hos hr. Lavritz om skriffte, hvortil hun svarede, at hun ej rettere viste end det jo var 3 gange, den første gang svarede hr. Lavritz hende at der var ingen at skriffte den dag. Men hand lagde hende en bestemt tid for, oc da kunde hun intet komme for streng veirligheds skyld, den tredie gang svarede hr. Lavritz hende, at hand torde iche gifve hende skriffte, fordj hun vilde ej sige sin sandhed, oc ydermeere, at der var kommen bud fra generalen, at hun skulle bekiende den rette sandhed; 7) om hun nogen sinde hafde ladet sig forlyde for hr. Lavritz, at hun vilde beklage sig for provsten? hvortil hun svarede nej; mens Christen Jensen Hörtikarl bad hende, at hun schulle drage hen til provsten, oc forklage hr. Lavritz fordj hand ej vilde gifve hende skriffte, 8 om hun viste, at hr. Lavritz hafver været principal derudj, oc lafvet det saa ved sig self eller andre, at hun kom til Oxholm, hvortil hun svarede, at hun veed intet deraf, eller hun har hørt til det, 9. om hr. Lavritz nogensinde hafver nefnet Christen Hörtikarls navn, til at beskylde ham for hendis barnefader, hvortil hun svarede, at hand aldrig hafver nefnet hans navn til hende derom; 10 om hr. Lavritz iche altid troligen hafver formanet hende til sandheds bekiendelse hvortil hun svarede jo, 11 om hun j nogen maader hafver at besverge sig ofver hr. Lavritz j dette eller andet, hvorved at hand schulle tiltzihe eller tilbringe hende eller nogen til løjn eller andre forsetlige oc skendelige laster, hun det da for retten nu ville udsige, oc intet j nogen maader dølge sin sandhed for sin saligheds skyld? Hvortil hun svarede, at hand aldrig hafde tilbringet hende at sige andet end sandhed, oc det som hun med en god samvittighed kunde gjøre. Mætte Christensdaatter salig Lavritz Bierregaards j Nibe vant ved eed, at hun eengang var inde med Maren Christensdaatter hos hr. Lavritz, oc begierede, at hand ville gifve hende skriffte, da svarede hr. Lavritz os, at det var ham en redlig sag at ville gifve hende skriffte, hand vilde gierne; mens som ingen blef skriffte den dag, skulle hun nock j ugen een gang, naar andre kom til blefve skriffte.

Mod Antydningerne af, at Hörtikarl skulle være Barnefader, slaar han haardt igen, jvf. det følgende Aktstykke, Højesterets Dombog, Folio 770 v-771 r:

Derpaa fulte een landstings dom af dato d. 19. octobr: a:o 1687 med denne beslutning.

Efftersom Christen Jensen Hörtikarl af Nibe her for retten, effter at eeden hannem af lovbogen var forelæst ved sin høyeste eed effter loven³⁸ bekreffter at hand aldrig med bem:t Maren Christensdaatter hafver haft nogen legemlig omgengelße, eller var hendis barnefader, Maren Christensdaatter oc udj sin udleggelse hafver været ustadig, oc een anden tilforn baade for præsten oc andre udlagt for barnefader; hendis sigtelße paa Nibe bircketing d: 23. juny³⁹ ei heller er saa lovlig, at den kand bifaldis, da bør bem:t tingsvinde saa vel som hendis sigtelße magtesløs at være, oc icke komme Christen Hörtikarl til hinder eller skade j nogen maader.

In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa

L. S.

L. S.

L. S.

L. S.

Hermed har de verdslige Myndigheder bidraget deres til Sagens Op-lysning, og herefter følger Provsterettens Dom, Højesterets Dombog, folio 774 r-775 v.

Herhos blef j rette lagt provsten hr. Jens Ruusis dom, af dato d. 19. decembr: 1687 meldende til endelig slutning som følger.

Som Christen Hörtikarl hafver først beviist med tvende persohner, at hafve j dag 8te dage ladet hr. Lavritz Crase mundtlig forstaae j hans huus, at den sag, som hand af Hörtikarl var indstefnt for, at møde j Horum kircke d: 12. decembr: nest afvigt, oc svare til, var opsat til d: 19. dito førstkommendis, som er j dag, oc at hr. Lavritz blef tilholden oc forelagt at møde j egen persohn, oc det effter provstens skriffthlig befaling paa slet papier, oc hr. Lars Crase har dog icke villet møde self j egen persohn, men skicket een liden seddel frem, j hvilcken hand begierer fem ugers opsettelse, oc som citanten ville efter vorit forslag til hannem, icke herudj samtøcke, gifvendis for at hr. Lavritz Crase søgte ichun udflugter oc sagens forlængelse, oc hand ej viste hr. Lavritz at kunde forhverfve noget, hvormed hand kunde dempe oc til intet giøre de beviisligheder, med hvilcke hand har i dag for os opliust denne sag,

38. Jvf. D. L. 1.13.8. Jvf. Bogens Pag. 1008-14.

39. Dette Aktstykke mangler.

saa blifver voris dom denne, at som vj hafve j beste maade confereret Hörtikarls stefning ⁴⁰, med deßen beviisligheder, oc seet dennem nøye effter j alle de documenter oc instrumenter, som Hörtikarl beviiser oc beraaber sig paa, oc viiser os til, da har vj befundet, at Hörtikarl har beviis paa alt hvis hand j sin stefning imod hr. Lavritz Crase foregifver (undtagen det kircke kræmmerie) men som Christen Hörtikarl setter j rette paa hr. Lavritz Crasis ære, embede, gudsbespottelsis straf oc penge straf, saa vide vj icke at underretten maa understaae sig at kiende absolut paa saadanne meget høye jrettesettelser, men vil hafve den sag fra os ydmyggeligst henviist til overretten, som holdis j Wiborg conventhuus onsdagen d. 25. april 1688 der at paadømmis ⁴¹. Oc som for os øyenskinlig er beviist, at hr. Lavritz Crase har icke retteligen oc alvorligen omgaaedz med det hellige sig betroet embede, j det hand af sig sielff har taget denne Anna Buus ind j sit huus, oc gaaet forsetlig kongl. kircke ritual forbj, saasom hand icke hafver gifvet sin superintendent slig casum betimeligen til kiende ⁴², oc ej holdet rigtig dagbog, har uden billig aarsag viist Christen Hörtikarl fra skrifftestolen, oc end ved egen offentlig giorte kirckebeder formastet sig at udbede een diefvel af den Anna Buus, j hvor vel hun icke har været med diefvel legemlig besat, saa tilfindis hr. Lavritz Crase fra denne dag at entholde sig fra det hellige prædickeembedets forretning, inden oc uden Woxløf oc Nibe kircker, indtil ofvenbem:t førstkommande provstemode j Wiborg, oc imidlertid self paa egen bekostning lade forsørge oc forsiune bemelte Nibe oc Voxløf meenigheder, som for forsvarligt kand vorde eragtet, oc aldeelis intet forsømt. At saa er ganget, tilstaar med haand oc seigl ^{42a}

J. Ruus
L. S.

Povel Kierulf
L. S.

Niels Steenberg
L. S.

Herefter følger Landemodets Dom, Højesterets Dombog, Folio 739 v-743 r.

Thj blef først i rette lagt den indstefnte landemode dom, af dato 25. april ⁴³ a:o 1688 som til slutning saaledis melder:

Efftersom de beviisninger som Christen Hörtikarl j sin rettergang for

40. Dette Aktstykke mangler.

41. Jvf. ovenfor S. 3 m. Note 8.

42. Se ovenfor S. 15, Note 28.

42. Om Hörtikarls Forligstilbud, se nedenfor S. 47.

43. Se om Datoen, D. L. 1.3.13, ovenfor S. 3.

provsten har fremlagt iche befindis at være saa kraftige, at de kan bevise hr. Lavritz Crase at hafve hafft Anne Buus j sit huus, for at misbruge hende til at raabe paa Christen Hörtikarl, oc beskyldte hannem som den der skulle viist diefvelen j hende, men alleeniste at være scheed effter Anna Buusis saa vel som effter hendis venners oc andre gotfolckis iblant dennem Christen Hörtikarls egen søsters begiering, som med tingsvidne udstød af Nibe bircketing d. 23. april 1687 ⁴⁴ beviisis, oc det til den ende, at hand disbedre kunde skionne paa hendis tilstand oc des ideligere opvarte hende udj hendis sygdom med bøn, trøst oc formaning effter ritualen, oc de præsumptioner derfor som giøris een deel deraf, at hr. Lars hafver undt hende tilhold, kost oc tæring udj sit huus, oc een deel af hr. Lavritzis gifne svar paa een beskickelse oc nogle sær til hannem af provsten giorte spørmaale, oc andre deslige ilde grundede argumenter iche ere af den kraft, at hr. Lavritz Crase derfor skulle agtis at hafve handlet imod sin christendoms oc embedis pligt oc saa effter jrettesettelsen for provsten dømmis fra ære oc embede, oc derforuden med forn:te tingsvidne beviisis, at Anna Buus med højeste eed hafver bekrefftet hr. Lars aldrig af hende at hafve begiert, at hun skulle raabe paa Christen Hörtikarl ej heller enten med grofve, lochen eller truen, eller nogen anden middel vildet instigere hende dertil, hvilcket hand self ocsaa for at diluere (tilintetgøre) alle suspicioner effter egen erbydelse med højeste eed effter loven hafver stadfæstet, saa viste vj iche rettere udj denne post at kiende, end hr. Lavritz Crase jo bør sit kald hereffter som tilforn at nyde, beholde oc betiene.

2. Hvad sig belanger, at hr. Lars Crase beskyldis for een Gudz bespottere, fordj hand hafver sagt sig at hafve hørt diefvelen tale af Anne Buusis mund, oc paa prædichestolen nogle gange bedet for hende, som for een besat, for det ved nøyere inquisition af herritz provsten oc fleere dertil forordnede præster blef befundet, hvad mand endelig om hendis svaghed skulle dømme, oc sligt saa siden ved provstemodetz dom ^{44a} blef ret aabenbaret, da som det er vanskeligt at giøre forskiel paa slige sathans gierninger, det tilmed ocsaa her for retten er beviist, at tvende andre præster, som hun hafver været hos, før hun kom til herr Lavritz Crase, saavelsom mange andre har været af den tanche, at Anna Buus var legemlig besat af diefvelen, oc hr. Lavritz derudover udj bønnen, saa viit sygdommen angaar, hafver taget det eene for det andet, hvilchet

44. Ovenfor S. 29 ff.

44a. Se ovenfor S. 28–29.

iche kand holdis for een Gudz bespottelse, som effter Gudz ord oc lovens forklaring bestaar udj at laste Gud oc bespotte hans hellige nafn, ord oc sacramenter, men agtis alleene for een forseelse af eenfoldig vankundighed begangen, saa bør hr. Lars Crase icke i saa maade at anseis, som een Gudz bespottere, men for Christen Hörtikarls haarde irettesettelse j den post frie at være, dog som hr. Lavritz Crase icke strax hafver gifvet superintendenten den siugis tilstand til kiende med sine omstendigheder, som det sig burde effter ritualen, da bør hand (her er udstreget Ordene: Lavritz Crase) for denne sin forseelse at gifve til fattige præsteencker 4 rdr: som inden 3 uger fra dommens dato at regne, paa tilbørlig sted skal betalis.

3. Anlangende Christen Hörtikarls beskylding imod hr. Lars Crase, at hand skulle hafve tilskyndet oc drefvet det besofvede qvindfolck Maren Christensdaatter Smids af Kaas til at udlegge Christen Hörtikarl for sit barns fader, hvilket hand vil beviise med een missive fra generalmajor Levetzow, som indeholder iblant andet, at bem:t qvinde hafver været anholdet hos hr. Lavritz j Nibe, at hun skulle legge haanden paa kirkebogen, hvoraf Christen Hörtikarl gjør den slutning, at hr. Lars Crase har kommet hende til at liufve, oc med høyeste eed bekræfte løjn, da som missiven icke indeholder det Hörtikarl vil bevise, tilmed bevisis tvert imod med tingsvidne udstæd af Nibe bircketing d: 8. octobr: a:o 1687 forn:t Maren Christensdaatter udj saa maade at hafve erklæret hr: Lavritz Crase, oc udrøcheligh vondet ved høyeste æd, at hand altid hafver trolig formanet hende til sandhedz bekiendelse, hand oc self derforuden herfor retten hafver giort sin benegtelsis eed, den post angaaende, saa bør den sag ej heller komme hr. Lars Crase til hinder eller skade udj nogen maade.

4. Hvad sig angaar, at hr. Lars Crase hafver veigret sig at tage Christen Hörtikarl til hemmelig skrifftemaal, da som hand paa den tid hemmelig skrifftemaal blef hannem formeent, var udlagt for troldom⁴⁵ af Waldborrig Justdaatter, som beviises med tvende tingsvinder udstæd af Nibe bircketing, det eene af dato d: 7. aug. a:o 1686 indført udj een dom dateret d: 21. aug. udi nest fornefte aar, det andet af d: 13. novembr: udj samme aar, oc siden af Anna Buus er beskylt paa den maade

45. Sml. hermed Viborg Landstingsdom, ovenfor S. 27. Præsters Adgang til at nægte at modtage en Person til lønligt Skrifftemaal omhandles i D. L. 2.5.18, der direkte omhandler »Bandsatte, eller som for Letfærdighed, Manddrab, Tyveri, Mened ell. andre aabenbarlige Laster er skyldige til at staa aabenbare Skrift«. I dette Tilfælde ville Forbrydelsen, om den forelaa, være af endnu alvorligere Karakter. Det svage Moment var, at denne ikke var »aabenbar«.

som før er melt, oc iche befindis at hafve frembudet sig, siden hand for slige beskyldninger er vorden frikiendt, saa seis icke hr: Lavritz Crase derudj nogen forseelse at hafve beganget.

5. Som hr. Lars Crase iche befindis at hafve drefvet den handel imod Christen Hörtikarl, som hand beskyldis for, saa viste vj ej heller effter jrettesettelsen med nogen billighed at kunde tilfinde hannem at erstatte Christen Hörtikarl sin erlidende skade, oc bør provstens dom saa ej videre at anseis, ej heller at komme hr: Lavritz Crase til nogen præjuditz eller forkleinelße j nogen maade.

6. Hvad angaar hr. Lavritz Crasis prætensioner imod Christen Hörtikarl for hans grofve beskyldninger oc haarde jrettesettelser, som provstemodet iche tilkommer at dømme paa, da henviisis den sag til verslig ret ^{45a}, vil dog haabe oc formode, at sligt ved got folckis interposition til ald videre trætte, skade oc fare at forekomme udi mindelighed vorder slettet oc bilagt.

7. Anlangende hr. Lavritz Crasis jrettesettelse imod provsten hr. Jens Ruus, da som hand befindis 1) j sin dom at hafve udelugt Christen Hörtikarls skriffelig anbringende, hvorpaa biscopens befalinger har været skrefne, oc biscopens ordre alleene at hafve indført, dermed sagen at fordunchle, 2) udj saa vigtig en sag, som gielder hr. Lars Crasis lif, ære oc godz an, at hafve negtet hannem opsettelse, som loven dog til-lader ⁴⁶, 3) i hvorvel hand iche endelig hafver dømt paa hr. Lars Crase, dog uden nøjagtig beviis kient hannem skyldig udj saadanne sager, som angaar lif, ære oc gods; 4) at hafve suspenderet hr. Lars Crase fra sit embede uden bispens befaling, raads villie oc videnskab, endelig 5) at hafve indført udi sin dom adskillige spørmaale, som denne sag intet vedkommer, uagtet hr. Lavritz ej selfver udi rette var tilstede, at svare for sig, oc saaledis udi steden for at forkorte sagen effter loven indført meget fremmet oc uforfødent, dermed sagen at forvilde, oc hr. Lars Crase dismeere at beskemme, da effterdj hr. Jens Ruus eragtis herudj at hafve følget egne passioner, oc udj adskillige maader videndis at hafve forseet sig imod loven, oc hand derfor uden befindis med anden forseelse sit provsteembede tilforn at hafve forbrut effter een doms formelding, falden her til provstemodet d: 6 octobr: 1686 men dog at være pardonneret, med den condition at hand ej meere skulle lade sig

45a. Idet Hörtikarl som Lægmand ikke henhørte under de gejstlige Domstole.

46. Dette synes ikke at stemme med D. L. 1.4.24, hvorefter Opsættelse kan ske med begge Parters Samtykke eller i Anledning af Dommerens Forfald.

finde saa forsetlig at handle imod loven, som da skeed var, saa bør hand for saadanne sine grofve fauter at gifve hr. Lavritz Crase 20 rdr. oc til fattige præsteencher 10. rdr., hvilche penge af hannem paa tilbørlige steder skal betalís inden 14 dage effter at dommen er hannem lovlig forkyndet, under straf, som loven formelder. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa

L. S.
S. Glud.

L. S.
S. Sevel
synodi notarius.

I Højesterets Dombog, Folio 775 v-778 r er indtaget en Brevveksling mellem Lauritz Crase og Biskop Søren Glud. Hovedindholdet er Sognepræstens Ønske om Vejledning ved Behandlingen af en ny Besættelsessag, men af Brevvekslingen fremgaar tillige, at Hörtikarl har vægret sig ved at gaa til Alters. Hans Stævning til Højesteret er af 28/6 1688, og han tilkendegiver, at han ønsker at afvente Højesterets Dom.

Nock hr. Lavritz Crasis missive til superintendenten doctr: Søren Glud, af dato d. 14. maji 1688 med hans derpaa teignet svar af d. 16. dito, j denne form

Weledle oc welbr: gunstige hr. biscop.

Efftersom her hafver sig een anden casus tildraget ⁴⁷ med een fattig pige, nafnlig Karen Skonning, snart paa samme maade anføgtet, som Anna Buus, undtagen det onde, som denne plagis med, anstiller sig dumt, oc gifver ingen lyd eller ord fra sig, men adschillige forførdelige tegn med øyensiun oc andet geberder. (Jeg dømmér icke, men Gud som dømmér de skiulte ting oc veed alle ting) saa torde ieg icke andet end gifve eders høyærværdighed det tilkiende, helst fordj de hafver begiert seddel af mig til præster ^{47a} j Wensyssel, som de ville søge om raad oc hielp. Der ieg nu seeniste 8. maji blef kaldet til hende, oc fornam hendis tilstand, holt ieg hende for af Guds ord, bad hende oc giøre sin troisbekiendelse om Gud, læste saa effter mig den første articel, men der ieg læste den anden taug hun gandsche stille, oc der ieg nogle gange hende formanede, at

47. At »Besættelse« kan have epidemisk Karakter belyses bl. a. af Tisted-Sagen 1696-98.

47a. Klitgaard læser her »Præsten« og mener, anf. St. Note 2, at det drejer sig om Hr. Jakob Ottesen i Ingstrup, der »var en bekendt Læge« og i »1696 Medlem af Provsteretten, der undersøgte den Thistedske Besættelsessag«. At flertalsformen er den rette, fremgaar klart af Biskoppens Svar. Lauritz Crases Brev, men ikke Bispens Svar, er gengivet hos Klitgaard, anf. St. S. 218-19.

dersom hun trode paa Jesum j hiertet, hun da skulle bekiende ham med munden, svarede mig, dersom det koste hendis lif, kunde hun icke giøre det, pegendis med fingeren paa brystet. Jeg forsøgte det oc med andre skriffstens ord, men det var det samme, da effter som de henger mig hart ofver for omrørte seddel, oc ieg hafver opholt dem, til ieg kunde faae bud fra biskopen, er ieg ydmyggelig begierendis eders højærværdighed vilde mig herudj consulere, hvorledis dermed skal forholdis. Ellers som Christen Hörtikarl holder sig endnu fra alterens sacramento, hvilchet gifver ej liden forargelse j meenigheden, saa er ieg derudj eders højærværdigheds gode raad oc betenckende og begierendis, at hand paa det sidste effter andris indgifvende ej skal invertere (vende det om) det paa mig self. Jeg herpaa ervarter eders weledle højærværdigheds gode milde svar oc resolution, sluttendis eders højærværdighed med alt kiert under den høyestis trofaste protection.

Nibe d: 14. majj anno 1688

Eders weledle højærværdigheds
ærbødigste
Lars Crase Nielsen

Welærede gode wen hr. Lars Crase

Paa denne eders skrifvelse, anl. den sørgelig casum, som sig nu igien udj eders meenighed tildrager, tiener dette til venlig giensvar, at ieg icke seer at være fornøden, at j effter nogens begiering schulle meddeele nogen seddel til præsterne j Wensysbel om hielp j saa maade, thj hvorføre skulle j self oc andre Guds mænd baade udj eders eget herret oc andensteds her j stiftet icke kunde giøre det samme, som de hæderlige mænd der? Thj Guds ord oc aand er io lige saa kraftig her som der? Oc naar j enten self eller de vedkommende eragter det fornøden at bruge fleere præsters tienneste j dette tilfald, skal ieg strax beskiche eder til hielp, hvem enten j self eller de monne begiere, inden herredet eller uden herredet j eder nærværelse, giører saa imidlertid self eders embede med bønslæsning trøst oc formaning, som det sig bør effter ritualen capt. 6. art. 3, hvortil ieg oc vil ønsche naade lyche oc velsignelse af Gud den allerhøyeste, men vil nogen endelig paa sin egen haand søge om lovlige oc tilbørlige midler hos andre, kand vj det iche forhindre, men imidlertid observerer nøye, hvad sig hermed daglig tildrager, oc gifver mig det saa tilkiende, effter alle omstændigheder, hvorpaa ieg mig da videre agter at resolve. Anl. den fattig⁴⁸ mand Christen Hörtikarl, som effter saa

48. Ordet »fattig« skal her forstaas som »ringe« eller »stakkels«, se Ordbog over det danske Sprog IV, 1922 sp. 820 og 823.

lang tids forløb, siden hand for Woldborg Justdaatters oc Anna Buusis beskyldinger ved lovlig dom er frikiendt, icke endnu hafver villet indstille sig til den hellige nadveris deelagtighed, da paa det j icke skal agtis schødisløs j eders embede, oc hand j saa maader være nogen til forargelse, siunis mig raadeligt, at j enten ved eders medhielpere eller oc ved tvende andre gode dannemænd strax lader hannem advare oc embede, at hand sig ej lenger fra det hellige maaltid vil entholde, men sig dertil med det første indstille, oc hannem saa til hemmelig skrifftemaal annammer, saasom hans frahold hid indtil icke kand henregnis til sacramentets foragt, men tilskrifvis den urolighed, som hand een tid lang hafver været udj, oc maa derfor nu hielpis til rette igien, med een sagtmødig aand af dem som ere aandelige. Hermed Gud troligen befalet. Wiborg d: 16. maji anno 1688.

Eders beredvillige
S. Glud.

Fremdeelis blef produceret een attest, af dato d: 24. july a:o 1688, indeholdende diße ord:

Kiendis vj underschrefne Christen Jensen Tyrestrup udj Nibe oc Kield Hieronimosen ibidem oc hermed vitterlig giør, at vj d: 24. july a:o 1688 var effter voris kiere sognepræstis hr. Lavritz Crasis begiering her j Nibe kircke, at høre hvis ord der samme tid passerte imell: ham oc Christen Jensen Hörtikarl, da vj samme tid hørde at præsten hafde en formaning til Christen Hörtikarl oc sagde? som ieg nogle gange tilforn hafver hemmelig formanet eder til forligelse med Gud oc det højværdige alterens sacramentis brug, hvilcket j vel hafver lofvet, men icke effterkommet, saa vil ieg nu j diße dannemændz nærværelse hafve eder igien venligen formanet, at j eder til alterens sacramente vil indstille og icke holde eder lenger derfra, hvortil Christen Hörtikarl svarede, at det var nu saa lenge, hand hafde været derfra, hand vilde endnu bie indtil Højesteret var holden. Præsten formanede ham, oc bad atter igien, hand vilde for Guds skyld betenche sin egen saligheds sag (her er udstreget Ordet: hvor) oc til christelig forligelighed sig beqvemme. At deris ord oc tale saa var j forn:t Nibe kircke den tid tilstaar oc bekreffter vj med egne hænder. Nibe ut supra.

Christen Jensen Tyrestrup

Kield Hieronimoßen.

Til Brug for Højesteret er derefter tilvejebragt dels en Række Tingsvidner fra Nibe Birketing, der er indtaget i Højesterets Dombog Folio 771 r-773 v og 778 v-779 v, dels en Attest fra Sognepræsten Povel Sørensen Kierulf, 779 v-780 v.

Oc endelig tvende af Nibe bircketing udstødde tingsvidner d: 28. juli
oc 4. aug: 1688: iblant andet meldende.

Saa fremkom vinderspersioner Ellitz Jensdaatter ⁴⁹ som er Anders Hansens hustrue vant ved eed med opragte finger effter loven (effter ad eeden for hende oc effterfølgende winder blef oplæst) at hendis mand Anders Hansen var hos hr. Lavritz at ville fornemme, om hun oc hendis mand maatte gaa til skriffte, da bad hr. Laurs, at Ellitz schulle opholde noget lidet dermed indtil hand fich hørt sig for, hvorpaa hun sig entholte en lang tid oc siden annammede hand hende til skriffte, blef Ellitz Jensdaatter af Christen Hörtikarl tilspurt, om hun nogen tid hafver ved lands lov ercklæret sig for den beskylding, som den qvinde Woldborig Justdaatter d. 7. aug. a:o 1686 paa hende gjorde for retten; hvortil hun svarede, at hun viste sig for det uskyldig, tilmed hafde hun intet at koste derpaa. Bertil Christensen bødker j Nibe vant ved eed, at da hand for nogentid siden blef uskyldig udraabt af Woldborg, da hafde hand bud til hr. Lars Crase om at ville hafve gaaet til skriffte, da svarede hr. Lavritz, at hand torde iche tage mig til denne gang, mens at ieg schulle entholde mig noget derfra, indtil hr. Lavritz fich hørt sig for, hvilcket ieg ocsaa gjorde, indtil ieg ved lands lov blef ercklæret; paa andre maader er hand intet fravist. Jens Christensen Broersen j Nibe vant ved eed, at det er hannem vitterligt saaledis: at hand har hørt sige, at Christen Jensen Hörtikarl blef af sognepræsten hr. Lavritz Crase viist fra hemmelig skrifftemaal j kircken. Iligemaader hafver hand hørt sige, at hr. Lars hafver baade før oc siden annammet de andre indførte 3 persohner, som ocsaa vare beskyldte til skrifftemaal, hvilcket er hannem fuldkommen bevist. Peder Søfrensen Lyesen, Niels Cornelisen Høeberg, Jens Knudßen Stræt, Otte Knudßen, Christen Nielsen Ibßen, Peder Nielsen Bødker, Kield Matzen, Christen Jenßen Lam oc Jens Jensen Bieregaard vant ved eed det samme een hver især at være vitterligt, ligesom Jens Broersen omvundet hafver, oc ydermeere vant Peder Nielsen bødcher j Nibe, at hand var j kircken den tid Christen Jensen Hörtikarl blef nedviist fra skriffte. Møtte Hans Pedersen Aagaard paa hr. Lavritz Crasis vegne effter fuldmagt oc fremlagde it skriffthlig indlæg saalydende? efftersom Christen Hörtikarl hafver ladet citere mig underschrefne at svare til vidner hand j dag agter at føre. Anlangende nogle persohner som skal være tillige med ham beskyldte, hvilcke siden til hemmelige skrifftemaal

49. En af de Personer, som var udlagt for Trolddom af Woldborg Justdatter, se ovenf. S. 27-28.

skal være admitterede, men hand icke, da er dette mit korte svar; at det er Christen Jensen Hörtikarl oc den gandsche meenighed fuld vitterligt, at Bertel bødker, Karen Jensdaatter sl. Jens Hörtikarls oc Ellin Ølands sig med landsloven befriede, oc derfor ieg icke viste at formeene dem sacramentet der de vare frikiente. Hvad Ellids Jensdaatter belanger, da enddog hun icke var saa høit beskyldt oc udrobt som de andre, icke dismindre for forargelsis schyld lod ieg hende oc noget entholde sig fra alterens sacramento, som hun self icke fragaaer, indtil ieg fich hørt mig for, oc bekom nermere underretning; ellers veed Christen Hörtikarl vel ved sig self om hand vil gaae til sin samvittighed, de andre aarsager, hvorføre hand blef en gang venlig formanet, sig lidet at entholde indtil ieg fich forspurt mig, mens hand slig formaning som ieg enfoldeligen icke viste at kunde forbigaae, hafver paa høieste maader udsprede mig til stor forfølgelse oc efftertragtelse, oc siden hand er blefven for det altsammen frikiendt skal hand icke sige med sandhed at ieg hafver giort hannem hemmelig skrifftemaal disputerlig eller vist ham derfra, men fast meere offte hemmelig forholt ham gode oc forligelige tancker, at skulle hafve oc indstille sig som en anden christen, dog forgiefvis, dette mit svar ieg fuldmagt gifver Hans Pedersen at legge for mig j rette svare oc tage gienpart til hvis j den sag passerer. Actum Nibe d. 28. julij a:o 1688. Lavritz Nielsen Crase mm.; som her j dag blef læst oc paaskrefven; derhos svarede Hans Pederßen, at der skal findis nogen faut j Christen Jensen Hörtikarls stefning, som hr. Lavritz vil hafve sig til videre forbeholden, oc schal paa sine steder demonstreris. Christen Jensen Hörtikarl imod hr. Lavritz Crasis fremlagde jndleg svarede, at fra d. 18. novembr. 1686 da hr. Lavritz uforsvarligen viiste mig fra skrifftestolen j Nibe kircke oc til d. 28. martij 1688 har aldrig hr. Lavritz eller nogen paa hans vegne tilbødet mig hemmelig absolution oc skrifftemaal, hvad angaaer de ord j jndlegget, at hand schulle hafve formanet mig, at ieg schulle nogen tid entholde mig fra skrifftemaalet, skal hand aldrig gotgiøre, uden alleeniste den første gang nemblig d. 18. novembr: 86, da hr. Lavritz plutzelig nedviiste mig fra skrifftestolen.

Fremkom nu for retten Karen Jensdaatter, oc blef hun af hendis søn Christen Jensen Hörtikarl tilspurt om hr. Lavritz Crase nogensinde hafde vist hende ned fra skrifftemaal, hvortil hun svarede ved eed med opragte fingre effter loven, at hand aldrig hafver vist hende ned fra skriffte, eller j nogen maader formeent hende det enten ved budskickelse ellers andet. Møtte for retten hæderlige hr. Lavritz Crase oc svarede, at hand icke negtede det, den danneqvinde Karen Jensdaatter nu aflagt hafver; mens dersom hand hafver hende annammet til hemmelig skriffte-

maal; jmidlertid den berøgtelſe ſkeede her j byen, ſaa var det førend berøgtelſen blef hannem bevist, dernest fremkom indſtefnte Søfren Ibſen j Nibe, vant ved eed, at hand vel veed at hafve hørt ſige, at Christen Jensen Hörtikarl blef nedviist fra ſkrifftte, hvad de andre er angaaende, veed hand intet af. Clemmend Jacobſen j Nibe vant ved eed, at hand vel har hørt ſige, at Christen Jensen Hörtikarl blef nedvist fra ſkrifftte; jligemaader har hand hørt ſige, at de andre blefve antagene, hertil ſvarede hr. Lavritz oc tilſpurde de dannemænd Søfren Ibſen oc Clemmend Jacobſen, om de ſaae, at hr. Lavritz viiste Christen Hörtikarl fra ſkrifftte eller de imellem Gud oc deris ſamvittighed veed, at hand viiste hannem derfra, hvortil de ſvarede, at de icke ſaae det, ej heller veed andet der om, end det de har hørt ſige af andre folck her j byen.

Item tvende tingsvidner, udstæd af Nibe bircketing d: 18. oc 25. aug. 1688, ſom fornemmelig lyder.

Saa fremstod nu oc møtte tilſtede for retten Christen Hörtikarls hustru Karen Pedersdaatter j Nibe, vant ved eed med opragte fingre, effter at hun af hr. Lars Crase blef tilſpurt, om hun icke anno 1686 var j hans huus paa hendis mandz vegne, oc bad hannem at hand ville lade Anna Buus gaa hiem j hendis huus, hvortil hun ſvarede nej, at hun icke nogen tid hafde ſlig ord oc begiering til hr. Lars, mens alleeniste, at hun bad hr. Lars paa hendis mands vegne, at hand ville tilſtede, at hr. Palle maatte gaa ind j hans huus oc ſkiønne paa Anna Buusis adfærd, om hun var besat eller ej, hvilcket hand ej vilde, men at hun ſkulle gaae hiem j hendis eget huus, der kunde hand tale med hende. Dernest fremstod hr. Lars Crasis hustrue Magdalena Olufſdaatter, vant ved eed med opragte fingre, at for een toe aars tid siden ungefehr, da kom Christen Jensen Hörtikarls hustru Karen Pedersdaatter til hendis mand hr. Lars Crase, oc bad at Anna Buus maatte gaae hiem til hendis eget, hvortil hr. Lars ſvarede, ja det ſchulle ſchee, oc gjorde hun denne begiering paa hendis mandz vegne, hvorpaa hr. Lars Crase befalede Anna Buus, at hun ſkulle gaae hiem til ſit huus, hvilcket ocsaa ſkeede, oc gich hun med det ſamme, udaf hvilcken dør hun vilde, oc icke hr. Lars viſte hende ud af nogen sær dør. Maren Mickelsdaatter j Nibe vant ved eed det ſamme ſom Magdalena Olsdaatter omvundet hafver, at være j ſandhed.

Hvilcke alle eendregteligen oc een hver j sær vonde ved eed, at det er dennem j Gudz ſandhed fuldkommen vitterligt, at hr. Lars Crase jmidlertid hand her j meenigheden hafver været ſognepræſt, hafver j lif oc lefnet, omgiengelse oc lærdom altid ſkicket oc forholt ſig chriſtelig, ærlig oc vel, ſtedze ført et gudeligt, fredſommeligt oc ædruelig lefnet, forre-

gaaet hans sognefolch med et got exempel, oc ellers imod alle oc eenhver sig beegnet saaledis, som een præstemand vel eigner oc anstaar, særdeelis udj den fattige qvindes Anna Buusis ælendige tilstand, der udj hand som dem siunis intet ubilligt eller uredeligt hafver handlet, mens langt meere med stor besvering hafver giort sin fliid effter gotfolckis inderlig anmoding, at opvarte hende j hendis ælendighed, oc hielpe hende til rette, saa viit hand kunde, derfor de oc icke kunde negte ham denne billige begiering, saasom de ere villige til at tilstaae hannem saa got et skudsmaal, som gifvis kand, hvor oc naar det skal være, om hand det ydermeere behøfver, oc er af dem begierendis.

Herforuden een attest af dato d. 29. aug. a:o 1688 ord effter andet saaledis lydende:

Saasom hæderlig oc wellærd mand hr. Lavritz Crase sognepræst til Nibe oc Voxlef meenigheder, hafver veret sandferdig kundschaab begierendis af mig underschrefne som d: 30. novembr: a:o 1687 med provsten hr. Jens Ruus var een af bisidderne j Horum kircke j den sag imellem hr. Lavritz Crase paa den eene oc Christen Hörtikarl paa den anden side, da at Christen Hörtikarl som til it forligelße maal fremlagde j retten diße haarde oc ulidelige propositioner, som skulle være forslaget oc de conditioner, hvorpaa foreeningen skulle grundet sig, da kand ieg for Gudz ansigt med een god samvittighed testere, at summen paa hans haarde postulata fornemmelig var denne; Christen Hörtikarl begierede j sit schrifftlig indgifvende, at velbemelte hr. Lars Crase schulle bekiende oc vedgaae hand hafde giort ham uræt, item giøre afbit j begge sine kircker, saavelsom gifve ham forpligt, oc endelig gifve ham 500 rdr. med andet mere, oc kand ieg oc nochsom mindes, at hæderlig hr. Lavritz Crase for retten væmodig begierede copie af samme skrifftilig tilbud, hvilcket ieg af kierlighed til retferdighed oc sandhed icke hafver kundet negte min kiere herritzbroder som den der alle tid vil findis upartisk, oc ønscher af mit hiertis grund, at denne saa lenge disputeret sag maatte blifve saa opliust for mennischene, som den er aabenbar for Gud, at saa passeret j sandhed, bekreffter ieg med haand og zeigl.

Af Synderholfs præstegaard
d: 29. aug. a:o 1688.

Povel Sørensen Kierulf
L. S.

Hermed er Sagen naaet frem til Behandling for Højesteret.

Om denne Domstol, dens Sammensætning og Arbejdsmaade i Perioden kan i det Hele henvises til Fremstillingen hos J. C. Jacobsen, *Den sidste Hexebrænding i Danmark 1693*, S. 39-40. Her skal det bemærkes, at der ved Sagens Behandling har deltaget 17 Dommere ^{49a}. Protokollationen er ogsaa i denne Sag foretaget i 2 Exemplarer, som ikke er helt konforme, nemlig Højesterets Protokol 1688 A. Folio 143 ff. og 1688 B. Folio 125 ff. I det følgende er fortrinsvis benyttet den sidstnævnte Protokol, men Tilførslerne til denne er suppleret fra Protokol A., hvor dette har været paakrævet.

Sagen foretages Tirsdag d. 27. November 1688 og indledes med Prokurator Wordemans Indlæg paa Hörtikarls Vegne, saaledes som dette efter Højesterets Dombog er aftrykt ovenfor S. 4-9. Herpaa følger Prokurator Brostrup Albertins Indlæg paa Lauritz Crases Vegne, der efter Højesterets Dombog, Folio 773 v-774 r var saalydende:

Hvorimod oc til sagen at svare effter indstefningen for retten møtte hr. Lavritz Crase med sin fuldmægtig Brostrup Albertin, oc allerunderdanigst foregaf, hvorledis hand høilig hafde været foraaarsaget, ved voris contrastefning for os j voris Høyesteret til confirmation allerunderdanigst at lade indstefne den dom, som paa Wiborg provstemode imellem hannem oc Christen Hörtikarl d. 25. april a:o 1688 var afsagt ⁵⁰, udj hvilcken dom hr. Lars er frikiendt for Hörtikarls beskyldninger, saasom hannem icke kunde ofverbevisis, at hand hafde kommet Anna Buus til at raabe paa Hörtikarl, at hand hafde vist diefvelen j hende, saa oc at hr. Lavritz hafde tilskyndet et besofvet qvindfolch, at udlegge Hörtikarl til sin barnefader, oc udj det hr. Lavritz hafde vist hannem fra skriffte, formenede hand ej, at hafve forseet sig, thj formodede hand allerunderdanigst at den indstefnte provstemodetz dom skulle blifve ved magt kiendt, med videre. Oc var hermed indstefnt forn:t Christen Hörtikarl, til sine beskyldinger at svare; jligemaade var stefnet hr. Jens Ruus.

49a. Det erindres at Dommerne i den ved Forordning af 14. Febr. 1661 oprettede Højesteret, ikke var uddannede Jurister, og at Hvervet som »Tilforordnet« var ulønnet. Kongen udpegede efter sit Skøn Rettens Medlemmer, blot at det ved Oprettelsen blev bestemt og i 1670 blev indskærpet, at Halvdelen af Dommerne skulde være borgerlige og den anden Halvdal adelige, en Regel, der først blev ophævet ved Instruks af 15. April 1690, altsaa efter nærværende Sag. Dette forliges daarligt med den Opfattelse, som er gjort gældende af G. Bartholdy i *Historisk Tidsskrift* 12. Række Bd. V. 1971, S. 577 ff., hvorefter i nærværende Periode Erhvervelse af et Embede i Rangen uden videre skulle medføre »Adelskab«.

50. Ovenfor S. 36 ff.

Derefter følger Brostrup Albertins Forelæggelse af Biskoppens skriftlige Indlæg, Højesterets Dom bog 780 v-778 r.

Ellers blef af bem:t fuldmægtig Brostrup Albertin, superintendentens skriftlige indlæg, til bemelte landemodets doms forsvar, allerunderdanigst j retten insinueret (fremlagt).

Stormegtigste arfvekonge allernaadigste herre.

Saasom ieg eders kongl: Maj:t allerunderdanigste tiennere af en mand j Nibe nafnlig Christen Hörtikarl, ved eders kongl. Maj:t allernaadigste stefning er citeret at møde for eders Maj:t nu holdende aldmindelig ⁵¹ Høyesteret, at svare til en dom falden her til Wiborg provstemode d: 25. april sidst afvig, da som ieg ej self effter min underdanigste pligt for retten kand comparere; saa foraarsagis ieg til videre oplysning j denne sag, dette mit allerunderdanigste jndleg at fremlegge. Sagen med faa ord denne, forn:t Christen Hörtikarl stræber af yderste efne (som provstens saa vel som provstemodetz dom klarlig udviisér) at skille sin sognepræst hr. Lavritz Crase j Nibe, en eenfoldig ærlig mand, fra hæder oc ære fra kald oc embede, oc om mueligt var, fra hæder oc ære lif oc gods, oc til dette at fulddrifve, bruger hand imod hannem fire beskyldinger:

Den første er tagen af en handel med een fattig enche qvinde udi Nibe ved nafn Anna Buus, som skal imedens en trette udj Nibe paastod, med en mand ved nafn Mickel kremmer oc en gammel qvinde Woldborg Justdaatter, som der for troldom var dømt til jlden, oc iblant andre hafde beschylt forn:t Hörtikarl for troldom effter begiering var kommen j Hörtikarls huus, hvor da hendis widnisbyrd j samme sag skal være af Hörtikarl begiert oc vorden negtet. Hvorpaa hand før hun bortgick, skal hafve skienchet ham ⁵³ et glas med brendeviin eller aqvavitæ, som stod paa bordet for adschillige andre gotfolck. Noget dereffter skal hun være blefven meget urolig oc hafft en underlig adfærd, oc udj adskillige maader anstilt sig ligesom hun af diefvelen legemlig kunde været besat. Herpaa hafver hun søgt tvende præster uden sognet om hielp oc raad j denne hendis nød oc svaghed, hvor nogle gange skal være hørt af hendis mund diße ord: Christen Hörtikarl hafver viist mig j denne uskyldige qvinde, med videre som hr. Lars Hieronimosens attest udviiser, hvilchet altsammen er scheed før hun lod sin egen sognepræst forn:t hr. Lars Crase vide noget deraf, som med tingsvidne, saa velsom en deel Nibe sognemænds attest er at beviße, endelig er hun kommen hiem til sin egen

51. Sagen er altsaa foretaget ved Højesterets almindelige Session, jvf. D. L. 1.3.15.

52. Det var Hörtikarl, der skænkede Anna Buus et glas Brændevin.

sognepræst hr. Lavritz Crase, som saa effter begiering, med sang oc bøn, læsning, trøst oc formaning, hafver opvartet hende j hendis eget huus. Men som ingen rolighed der kunde finde, da hafver hr. Lars Crase taget hende j sit huus, til den ende, at hand disbedre kunde skionne paa hendis tilstand, oc dis ideligere opvarte hende j hendis siugdom effter ritualen, som det sig burde; hvor da saavelsom andre steder tilforn, atter er hørt de samme ord om Hörtikarl med meere som documenterne udviiszer. Heraf har Hörtikarl gjort sig saadan en slutning, effterdj hr. Lars Crase uden ordre hafver indtil taget Anna Buus til sig i sit huus, oc derpaa nogen tid ladet hende søge dug oc disch, med meere saadant, som intet stringerer, ej heller er vorden beviist; saa vil Hörtikarl, endelig at skulle paafølge Anna Buus der at være oprettet at tale Hörtikarl til beskemmelse oc fordefvelse, oc har hr. Lars Crase derfor sat j rette paa hr. Lars Crases ære oc embede. Men derimod er 1. end med tvende tingsvidner beviist, at hr. Lars Crase hafver indtaget Anna Buus effter hendis venners oc andre gotfolckes, oc iblant andre Christen Hörtikarls egen søsters begiering, for at hielpe hende til rette j hendis store nød, saavelsom oc at hr. Lars Crase ej nogensinde hafver opholt hende j sit huus, lengere end hun self vilde; 2. beviis med tingsvidne Anna Buus (som da effter tilspørsel hafver sagt sig at være ved sin fulde fornufft) ved høyeste æd at hafve bekrefftet at hun skulde raabe paa Christen Hörtikarl ej heller enten self eller nogen anden paa hans vegne, lønslig eller aabenbarlig, enten med gafve, locken, truen eller noget andet middel at hafve villet instigere hende til at raabe paa hannem; 3. saa hafver hr. Lavritz Crase til ald mistanche at betage, godvilligen erbødet sig, sin uskyldighed j saa maade med høyeste eed at confirmere, som oc effter at eeden var oplæst, hannem er vorden tillat, hvorfor provstemodet ej viste, effter Hörtikarls præsumptioner, oc den for provsten gjorde jrette-settelse at kunde dømme hr. Lars Crase fra kald oc embede.

For det andet er hr. Lars af Hörtikarl beschylt for en gudzbespottere j det hand ved bøn skal hafve villet udbede en diefvel af den, j hvilcken ingen var, med meere sligt, som er af ingen consideration? Men som at bespotte Gud er effter skriftens oc lovens forklaring, at laste Gud, oc bespotte hans hellige navn, ord oc sacramenter?

Saa kunde icke seis noget af dette hr. Lars at kunde tilleggis. Men at hand hafver bedet for Anna Buus, som for en besat (før det ved nærmere inquisition af herritzprovsten oc fleere dertil forordnede præster blef befundet, hvad mand endelig, effter deris formeening, om hendis svaghed schulle dømme) er icke saa meget at forundre sig ofver, saasom det er vanskeligt at giøre forskiel paa slige sathans gierninger. Det oc der-

foruden med tingsvidne oc attester er beviist hr. Lars j Hovbroe (som Anna Buus har været hos, før hun kom til hr. Lars Crase) saavelsom mange andre at hafve været j den meening, at Anna Buus var legemlig besat af diefvelen, oc hr. Lars Crase der ofver j bønnen saa vit siugdommen angaaer, at hafve taget det eene for det andet, hvilcket icke kand holdis for en Guds bespottelse, men agtis alleene for en forseelse af eenfoldig vankundighed begangen, saa viste provstemodet icke med nogen ræt at kunde kiende hr. Lars skyldig j gudsbespottelse, som er den misgierning hvorfore hand siden skulle henfindis som den slemmeste misdedere, at døe ved bodelens haand; mens effterdj hr. Lars icke strax hafver gifvet superintendenten den siugis tilstand tilkiende med sine omstændigheder, som det sig burde effter ritualen⁵³. Saa er hand derfor multeret paa penge, oc formodis allerunderd:t det derved maa forblifve.

For det tredie er hr. Lars Crase af Hörtikarl vorden beschylt, at hand ulovligen oc uforsvarligen schal hafve viist hannem fra skrifftestolen, men som Hörtikarl, den tid hemmelig skrifftemaal var hannem formeenet var udlagt for troldom af forn:t Woldborg Jostdaatter, som med tingsvidne beviisis, oc siden af Anna Buus beskylt oc udraabt, som den der skulle viist diefvelen j hende, som for er meldt; saa kunde icke sluttis hr. Lars at hafve forseeet sig, j det hand har holt Hörtikarl (som endnu var frisch oc karsch⁵⁴) fra hemmelig skrifftemaal, indtil hand for slige haarde beskyldinger er vorden frikiendt.

Det fierde som hr. Lars Crase er blefven beskylt for, er at hand udj sit huus schal hafve nød et besofvet qvindfolck, ved nafn Maren Christensdaatter til at liuge oc næfne Hörtikarl til sit barns fader oc saa siden kommet hende til at giøre en falsk eed, men intet deraf er vorden bevist; thj den missive fra generalmajor Levetzow (som Christian Hörtikarl vil bygge paa, som et fast fundament j denne sag) siger icke, at hr. Lars har nød hende til at nefne Hörtikarl til sit barns fader, men at hun intet ville næfne Christen, førend hun blef anholt hos hr. Lars j Nibe, at hun schulle legge haanden paa kircebogen, hvoraf intet kand sluttis, som kunde være hr. Lars til præjuditz. Tilmed beviisis med tingsvidne forn:t Maren Christensdaatter j saa maader, at hafve ercklæret hr. Lars Crase, oc udtrycheligen vondet ved høyeste eed, at hand altid troligen har formanet hende til sandhedz bekiendelse. Hand self derforuden her

53. Jvf. J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, S. 149.

54. Se ovenfor S. 39, Note 45.

for retten tillige har giort sin benegtelsis eed, den post angaaende, hvorefter provstemodet ej kunde see denne sag at kunde komme hr. Lars til hinder eller skade j nogen maader.

Hvad den forvoldte oc anvendte bekostning angaaer, som Hörtikarl effter jrettesettelsen paa hr. Lars formeener hr. Lars burde hannem at erstatte da hafver provstemodet ej heller kundet eragte, de med nogen føye kunde tilfinde hr. Lars Hörtikarl sin omkostning at erstatte 1. fordj intet af det, som hr. Lars beskyldes for, er blefven hannem ofverbevist; 2 fordj denne vitløfftig trette er hannem imod hans villie paaført, icke uden hans egen store vanære, fortred oc skade.

Endelig bruger Hörtikarl 4 præntensioner imod mig; først at ieg hafver støt hannem fra lovens maade at føre processen mod sin vederpart, som dog aldrig saaledis schal befindis, kand derfor icke vide hvad derved skal være meent, uden hand muelig vil støde (støtte) sig derpaa, at ieg til sagens udgang har relaxeret hr. Lars fra den suspension, som imod lovens maade var giort af provsten; hvortil jeg hafver haft fire aarsager 1. er det skeed til den ende, at begge hans meenigheder saaledis kunde blifve betiente, baade med ordet oc sacramenterne, saavelsom udj alle andre maader, uden klage som det sig burde. Thi som suspensionen scheede d: 19. decembr: 1687 som var den neste uge for juel, saa var det hr. Lars umueligt at faa en ordineret mand, som udi den da forrestaaende julefæst, saavelsom siden udj saa langsommelig tid, bem:t hans meenigheder (hvor formedelst den store mengde af folck som der findis, meget dagligen udj embedet forefalder at bestille) tilbørligen kunde forsørge, oc maatte saa (om noget udj embedet kundet blefvet forsømt) derved geraadet udj store fare oc ulykke, som oc mueligt var det der blef sigtet til; 2. var det mig udj mit embede til præjuditze, at provsten hr. Jens Ruus af egen myndighed, uden mit raads videnskab, villie oc samtycke, ville suspendere hr. Lars fra sit embedis forretning, 3. thj saaledis blef her j stiftet, meere end andenstedz, fleere bisper end provster. 3. Vilde ieg derved forekomme den store vanrygte som hr. Lars ellers videre vilde geraadet udj, hans huus oc embede til foragt oc beskemmelse, saa lenge hand kunde lefve. 4. Er det skeed j henseende til provstens frelse, som ved denne anrettede suspension j oc om dem hafde blefvet staaendis, kunde geraadet oc j fare oc skade. Thj ieg holder for, at det er med en suspension j saa maade ligesom med en arrest om den ulovlig befindis, da den som den har giort, effter loven at oprette den forurettede sin spot oc skade ⁵⁵.

55. Jvf. D. L. 1.21.21.

Den anden Hörtikarls prætension imod mig er, at ieg skal hafve ofverilet hannem med retten, oc negtet hannem den begierte opsettelse, effter, som hand skal hafve skichet sine brevve fra sig, med sin allerunderdanigste supplication om commissarier at erlange, til at examinere oc kiende j sagen. Men at Hörtikarl skal være ofverilet med retten, kand ieg icke forstaa, saasom den tid provstens dom falt oc til provstemodet var fuld fire maanneder, j hvilche hand sig(ir) fuldkommelig kunde beereede. Men hafde hand icke hafft otte dagis frist, som hr. Lars alleene af provsten blef tillat før den haarde dom ofver hannem blef afsagt, da kunde det billigen sigis, at hand var ofverilet. Den begierte opsettelse kunde Hörtikarl icke bevilgis imod loven, som icke tillader dommerne sagerne ved oprettelser at forlænge, oc icke heller noget magt at hafve nogen sag til dom at optage, længere end j 6 uger, med mindre begge parterne det enten begierer eller samtycker⁵⁶. Men nu var her et half aar, inden næste provstemode igien indfaldt, tilmed vilde vederparterne ej heller samtøche nogen opsettelse, men begierte dom, at forn:t opsettelse har været en udflugt, seer jeg; men at den var Hörtikarl fornøden, seer ieg icke. Men schulle det være j henseende, som hand beretter at hafve schichet fra sig til Kiøbenhafn, da er det icke j nogen maader beviist, ej heller skal befinde sig saa, men at Hörtikarl har suppliceret om commissarier at erlange, oc samme hans begiering at være afslagen, er sandfærdigt, af hvad aarsag Hörtikarl vilde begiere commissarier, kand ieg icke vide, thj var det effter hans begiering at være afslagen, er sandferdigt, egen beretning, for at examinere oc dømme j sagen, da maae ieg bekiende, hr. Lavritz allereede tilforn under provsten at hafve udstaaet saa mange lange oc haarde examina, som neppelig tilforn skal være hørt om nogen præst, oc hafver saa derudj maat svare til nogle hundrede farlige oc fangelige spørgsmaal, oc var det for at dømme j sagen, da var det ufnøden. Thi effter loven tilkommer det jo provstemodet at kiende paa provsternis domme, som oc derfor til denne ofverret var henvist.

For det tredie prætenderer Hörtikarl, at ieg schulle hafve grundet min dom paa det, som er af ingen krafft, oc paa hr. Lars Crasis eed, hvorpaa hand underdanigst agter at sette j rette. Men om ieg har grundet min dom paa det, som er af ingen krafft, er allereede af acterne hørt oc fornømet, oc tilkommer saa hans kongl. Maj:ts Høiesteret derpaa at dømme. Hvad hr. Lavritzis eed angaaer, da som Hörtikarl intet nøjagtigt, enten tilforn for underretten ej heller for ofverretten, hafver

56. Se ovenfor S. 40, Note 46.

fremlagt til at ofverbeviser hr. Lavritz Crase de haarde beschyldinger, som hand hannem hafver tillagt, oc hr. Lars dog intet dismindre erbød sig at fralegge sig hans sigtelße ved eed, saa kunde provstemodet icke andet end hannem derudj bifalde, oc tage eeden af ham her for retten, hvilcken saasom den lovligen er aflagt, saa formeenis j dybeste underdanighed, den at være saa krafftig beviis, at Hörtikarl ej schal kunde drive den tilbage.

For det fierte besverger Hörtikarl sig, at ieg schal hafve kiendt hannem skyldig i grof forseelße, oc derfor at lide dom for verslig ret. Men udj dette tager Hörtikarl feil; thj at ieg schulle hafve kiendt hannem skyldig j grof forseelße, har ieg icke, oc at hand schulle være uden forseelße med hans grofve beschyldinger oc haarde jrettesettelser paa hr. Laurs Crasis ære, embede, gudbespottelsis straf oc penge straf, tør jeg icke sige, oc at dømme derpaa maae ieg icke. Hvorfore effterdj hr. Lars j sit første indlæg har beraabt sig paa Hörtikarls grofve oc ubillige jrettesettelser, oc provstemodet icke tilkom derpaa at dømme, saa seis ej nogen forseelße at være begangen j den post til sit rette forum er henviist; dog som hr. Lars icke hafver lyst til trette, saa kunde den sag letteligen blefven bilagt, om Hörtikarl dertil hafde brugt tienlige middeler, som for et got ord hafde været at finde, om hand ellers hafde hafft sind til forligelighed. Dette er min korte oc eenfoldige ercklæring paa alle omrørte Hörtikarls beskyldinger oc jrettesettelser, som jeg j dybeste underdanighed begierer med kongl. naade at maatte optagis, visseligen forhaabendis provstemodetz dom saa retmæssig at være dømt, at den af eders kongl. Maj:t udj alle sine puncter allernaadigst vorder confirmeret. Actum Wiborg d: 27. aug. a:o 1688.

S. Glud.

Saa var oc tilstede for retten provsten hr. Jens Ruus, som allerunderdanigst vedstod sin afsagte dom, formeenende samme saa retmessig at være dømt oc afsagt, at den af os j voris Høyesteret allernaadigst skulle vorde confirmeret.

Med fleere ord oc tale.

Da effter tiltale, giensvar

L. S.

M. Wibe

Protokolsekretærens Tilførsel til Højesterets Protokol er saaledes: Højesteretsprotokol 1688 B, fol. 125 v ff.

No. 48.

Løffverdagen d. 24. novemb. 1688.

Christen Hørtikarl i Nibe

contra

hr. Laurs Krasse sognepræst

sammesteds

Citerer Wiborg proustemoede⁵⁷ en deris dom till underkiendelse, angaaende en qvindisperson, naffnlig Anne Jensdatter Buus, som hannem schall haffve beschyldt att hand haffde viist dieffvelen udi hende. Dommen var forfatted udi effterschreffne poster, 1) att bem: Anne Buus er angiffvett, effter hr. Laurs Krasis tillschyndelse, saasom hand holdte hende i sitt huus, att schall haffve beschyldt Hørtikarl, att hand ved en sød drich i hans huus schall haffve viist dieffvelen udi hende, hvorefore Krasse er frikiendt.

2. Att Krase schall haffve sagt sig att haffve hørt dieffvelen tale aff hendis hals, hvoreffter hand och har bedett for hende paa prædichestolen, som for ett besatt mennische, hvilchett Hørtikarl haffver formeent att være en gudsbespottelse, men aff landemodett er ansett for en forseelse aff vankundighed, derfore Krase iligemaade er frikiendt, men derimod tillfunden, att giffve till fattige præsteencher 4 rdr.

3. Att hr. Laurs Krasse schall være angiffvett at haffve tillschyndett ett besoffved qvindfolch, att udlegge Hørtikarl, hvilchett Hørtikarl har formeent sig ved en hans missive att haffve beviist; hvorimod præsten sig ved sin eed schall haffve erklærett, hvorefore hand och er frikiendt.

4. Att hr. Laurs Krasse schall haffve viist Hørtikarl fra skrifftestolen, for denne beschyldning⁵⁸; men som Hørtikarl tillforn aff en anden qvindisperson for trolddom schall være bleffven beschyldt er præsten for denne gjorde affviisning frikiendt.

5. Er hr. Laurs frikiendt for Hørtikarls irettesettelse om sin schadis och spottis lidelses erstatning.

6. Och som Krase haffver irette satt att Hørtikarl for sine ubevisslige irettesettelser och beschyldninger burde ansees, och giøre hannem vedbørlig satisfaction; er denne post till dend værdslig rett henviist.

7. Prousten hr. Jens Ruuss som formeenis udi sin dom adschilligt fremmed och ufornøden till sagens prolongation att hafve indført, fuldt sine egne passioner, och eengang tillforn sitt prousteembede forbrudt, er tillfunden att giffve till hr. Laurs Krasse 20 rdr. och till fattige præste-

57. I Protokol A, Folio 143 anvendes udtrykket »Landemode«.

58. Efter Protokol A, Folio 143 v var dette sket d. 18. November 1686.

encher 10 rdr. Form: (formeldte) landemodets domb formoder Hørtikarll att faa under kientdt, och som Anne Buus d. 6. apr. 87 er effter de forhen trende offver denne sag holdte examina er paa landemodett dømt till en løgnere. Dett och kand fornemmis, att hr. Laurs Krasse schall haffve været aarsag udi denne qvindis beschyldning i dett hand haffver i saa lang tiid holdt hende i sitt huus, och ey rettet sig effter kircheritualen, har och uden nogen loulig aarsag holdt hannem fra absolution och sacramentet, saa och att Hørtikarl formedelst slige beschyldninger er hindrett udi sin velfert och næring, saa formoder Hørtikarl att hr. Laurs Krase sitt kald haffver forbrudt, och derforuden med anden exemplar straff att vorde ansett, saa och att betalle ham en anseelig processens omkostning. Dernest och saa formoder prousten att hand for de idømbte bøder vorder frijkiendt, saasom hand formeener sig ved retten att være bleffven offveriilett. I dett øffrige att saasom Hørtikarl er bleffven beschyldt, aff et tløssachtig qvindfolch att være udlagt, hvorudi hr. Laurs Krase formeenis hende att schulle haffve tillschyndett, for hvilchen beschyldning hand aff landsdommerne er frikiendt, men ey nødt (nydt) nogen omkostning, med viidere, saa formoder hand att nyde fuldkommen erstatning och reparation for ibrachte omkostning.

Manddagen d. 26. novemb. 1688

Wederparten producerede adskillige attester och tingsvidner, een-deel att samme qvindisperson lang tiid førend hun kom i hr. Laurses huus, haffde været udi haard anfechtelse och tiitt raabt paa Christen Hørtikarll, saa och sig grueligen med usædvanlige gebærder anstillet; enndeell att hun effter Hørtikarls sampt andre hindis paarørende vennis begiering var kommen i præstens huus. Beviiste derhos baade med tingsvidner, sampt hr. Laurs Krasis eed, att hand aldrig haffver tillschyndett dett løssachtige qvindfolch att udlegge Hørtikarll.

Angaaende affviisning fra skrifftestoelen, beviiser hand, att Hørtikarl tillforn till landsting aff en trolqvinde schall være udlagt, tillmed att hand aff dette qvindfolch var bescyldt, hvorfore hand formeener, att hand ey kunde tilladis att absolveris, førend hand tillforn effter louen med præsten udi eenrum haffde confereret, beviiste och att Hørtikarll effter biscopens tilladelse var aff hr. Laurs Krasse advarett sig till privatatam absolutionem att indstille, hvilchett hand nechtede endtill han først kunde faa Høyesterettis domb for sig. Effter slig beschaffenhed formeener hr. Laurs Krasse, att saasom Hørtikarl uden føye och beviis hannem saa haardeligen paa ære liif och vellferrt haffver an-

grebett, beschylt hannem for gudsbespottelse, och en sielemördere, saa och att haffve dreffven ett dieffvels verch i sitt huus, och tillschyndett Anne Buus att angiffve sig som en besatt och raabe paa Hörtikarl, att hand derfor nyder hans Mayests: naadigste beschiermelse, och Hörtikarl for slig haard och ubeviislig angribelse, tilbørligen att vorde satt till rette. Med viidere.

Udi denne sag var contra-steffning.

Herefter følger voteringerne, Folio 145 r. ff.

Vota d. 27. nov. 88.

Poul Winding⁵⁹. Hvad sig steffningen angaar, er dend megett uloulig, seer iche hvorledis Hörtikarl kand saa hart sette i rette paa præsten, och indfalder dermed i fiscalens embede⁶⁰. Seer iche att hr. Laurs har instigeret (anstiftet) qvinden, langt mindre till den ende taget hende i sitt huus. Hand kand iche beschyltis for blaspremie, kand ey heller sigis att haffve instigeret dend løssachtige qvinde att udlegge Hörtikarl, men præsten er schyldig att han har holt Hörtikarl fra skriffte effter præsumption af blott beschylding ved louen som siger ingen uden vigtig aarsag maa fraviisis. Finder hr. Laurs schyldig att hand iche har effterleffvett bispens formaning. Siunis att her har vaaren gamell had imellem de Hörtikarle och præsten. Hr. Laurses har ey heller fuldt ritualen, med dette mennische som angaff sig for besatt, muligt har gjort dett i enfoldighed, saasom saa mange eenfoldige ere bleffve bedragne. Hand har tagett hende i hus effter en och anden gottfolchs begeering. Hr. Laurs har och forsett sig att hand iche comparerede (mødte) for prousten, meen hand bør till fattige præsteencher giffve 100 rdr. och till Christianshaffns kirche 100 rdr. Prousten angaaende, da har hand och i sin dom gjort stor urett, i dett hand dømmer lige effter irettesettelse i alle poster, burde udi hver post effter beviiss att haffve dømbt, och ey i allmindelighed, att hand finder ham schyldig udi alle beschyldinger. Bispens har iche hafft føye

59. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 319 og Bricka XIX, S. 25–26. Han blev tilforordnet 1688.

60. Winding vil hermed sige, at det drejer sig om Forhold, som det maatte tilkomme den offentlige Anklager at paatale, og som en Lægmand som Hörtikarl ikke kunne blande sig i, sml. ovenfor S. 2 med Note 4.

att straffe prousten saasom hand var selff beordrett, och fantt i sin samvittighed att præsten schulle være schyldig, hvorføre prousten kunde vell befries for idømbte bøder. Hørtikarl kand icke idømmes nogen omkostning att haffve, saasom hand intett haffde føye, men burde settis till rette for sin steffning ⁶¹. Procurator Brostorph anlang: burde hand vell for hans usømmelige rettergang att settis till rette, och derfor giffve till Christianshaffns kirche 30 rdr. ⁶².

Cosm. Bornem ⁶³: Er vell betenicheligt, att hr. Laurs schulle ansees for att haffve stiftett dette. Her kand intett dømmis effter suspicion, qvinden er kommen i hans huus effter begering, har och været i lige tillfælde tillforn. Hr. Laurs har och gjort sin benechtelses eed, hvorføre hr. Laurs icke kand ansees effter denne haarde irettesettelse, hand har dog i megett forseet sig imod rituallet. Iblant andett i dett hand har meddeeltt hende sacramentett in ipso paroxysmo (o: i hendes ophidsede tilstand), burde strax giffve bispen dett till kiende, ladett medici været offverværendis, och ey ladett hende komme till kirchen; hvorføre hr. Laurs har baade forseet sig imod ritualen och louen ⁶⁴, hand haffde icke føye att holde Hørtikarl fra absolution, men burde i eenrum att haffve advarett hannem. Hr. Laurs har och befattet sig for megett med dett løssachtige qvindfolch. Meen hr. Laurs vell bør være frii for Hørtikarls irettesettelse, men burde straffis med en anseelig mulct till præsteencher, och giffve Hørtikarl nogett till kost och tæring. Prousten angaaende da bliffver hand ved dend første proustemodedom ⁶⁵, och prousten

61. I Protokol A, Folio 145 v er det gengivet saaledes, at »Hørtikarl (som en laiecus (Lægmand) burde alvorlig sættis til rette, for saadan irettesettelse, som ichun kommer en ministerium til«; se Note 60.

62. Protokol A, Folio 145 v tilføjer her »efterj hand er en ung nyekommen mand.« Hvad angaar Betegnelsen »Christianshavns Kirke« bemærkes, at herved sigtes til Vor Frelseris Kirke, som blev taget i Brug 1696. Indretningen bekostedes bl. a. ved Bøder, paalagt af Højesteret og Landstingene, se Anders Bæksted, Besættelsen i Tisted, II, S. 195 og J. C. Jacobsen, Den sidste Hexebrænding, S. 52, Note 55.

63. Cosmus Bornemann. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 317 og Bricka II, S. 527; dr. jur. 1668, Tilforordnet 1685.

64. Det fremgaar af Protokol A, Folio 146 r, at Henvisningen til Loven har Hensyn til Forholdet mod Hørtikarl.

65. Hermed sigtes til Landemodets Stadfæstelse af Provsterne Jens Ruus og Oluf Nielsens Dom, se ovenfor S. 28.

att være frij for dend sidste proustemodedom, som kiender ham i straff. Prousten ey udgiffve nogen straff, men være frij.

Cl. Rask ⁶⁶. Seer att Hørtikarl, hans moder och gandsche huus er bleffven beschylt for trolldomb. Siunis hr. Laurs har hafft behag udi dette, och som dette qvindfolch begyndte dette galenschab och ondschab, och raabte att Hørtikarl haffde indviist defflen i hende, da hun dog iche var besatt, hvoreffter præsten effter hindis blotte beschylding viiser Hørtikarl fra schriffte, hvoreffter bispen giffver ordre till prousten att examinere hende, hvilchett hr. Laurs iche vill tillade, men holdte hende hemelig i sitt huus, var vell iche aff god intention att hand tog hende i sitt huus, burde først vell att haffve examineret dette væsen, och dereffter giffvett bispen dett till kiende. Hr. Laurs burde iche att haffve ladett qvinden gaa aff sitt huus der hr. Palle kom att ville see hende. Qvinden er imod louen tilladt att komme i kirchen ⁶⁷. Præsten har misbrugt Guds naffn i dett hand bad for hende før dett bleff beviist att hun var besatt. Præsten burde haffve svarett till proustens interrogatoria. Meen udi aldt att præsten iche har forholdt sig som hand burde, och bør høyt ansees med pengestraff om hand ellers schulle forschaanis paa sitt embede. Prousten angaaende, da haffde hand fuldmacht aff bispen att dømme, och derfor vell kunde suspendere ham. Bispen har aff egen autoritet ophæffvett en dom som iche var i hans macht ^{67a}. Meen bispen burde ett lidett paamindis. Prousten være aldelis frii och haffve nogett till kost och tæring. Procurator Brostorp angaaende burde hand iligemaade ansees, och ey tilladis att gaa i rette for nogen ⁶⁸.

66. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 314 og Bricka XIII, S. 481. 1682 Politimester i København, Tilforordnet samme Aar.

67. Denne Passus findes ikke i Protokol A, Folio 147 r, men den er i Overensstemmelse med Kirkeritualet, se J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, S. 150.

67a. Rask giver her Udtryk for en moderne Sondring mellem Domsmyndighed og Administration. Suspensionen er sket ved Provsterettens Dom og burde i givet Fald være hævet ved Landemodets Dom – ikke af Bispen selv, jvf. nedenfor Note 74.

68. I Protokol A, Folio 147 r er medtaget en Bemærkning om, at baade Bispen og Provsten synes begge at have forset sig ved at besværg Fanden med fremmede Sprog.

Rosenheim ⁶⁹. Hr. Laurs har forseett sig att hand iche gaff bispen dett tillkiende, men har bedett for hende, ladett hende komme i kirchen, betient hende med sacramentet, affviist Hørtikarl fra absolution, hvorføre prousten har hafft føye att suspendere ham, och derfor bør være frij for dend idømbte straff udi dend sidste proustemodedomb, och hr. Laurs att giffve ham till omkostning 50 rdr. Hørtikarl angaaende da bør hr. Laurs giffve ham 200 rdr. och till encher 100 rdr. Brostrop giøre prousten affbicht, oc hey tilladis hereffter i 12 maaneder att gaa i rette udi nogen sag.

W. Worm ⁷⁰. Ligesom assessor Winding.

P. Lerche ⁷¹. Hr. Laurs har pecceret (forbrudt sig) imod ritualet. Bispen har iche hafft aarsag att straffe prousten for hand suspenderede præsten, saasom hand haffde aarsag. Seer iche att hr. Laurs bør betienne sitt embede viidere eller och høyyt straffis och derfor uden giffve Hørtikarl 300 rdr. och till Christianshafns kirche 100 rdr. Brostrop angaaende, da forholdt hand sig meget uschichelig her for retten, meen hand bør rejiceris i tre aar fra sitt procurator embede. Hr. Laurs Krasse att betalle prousten 30 rdr. i kost och tæring ⁷².

W. Mule ⁷³. Kand iche bifalde landemodets domb iche heller hr. Laurses procedure imod Hørtikarl. Hr. Laurs haffde tagett andre till schriffte som dog vare beschyldt, hr. Laurs viste noch att hun var intett besatt, saasom hand betiente hende med sacramentet ^{73a}, tog i sit huus och till sitt bord, lod hende ligge hos sine børn, hand har och ladett hende slippe ud, har villd att dett

69. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 318–19 og Bricka XIV, S. 181. 1676 adlet; Amtmand i Norge; Tilforordnet 1687.

70. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 264 og Bricka XIX, S. 200 ff. Blev tilforordnet Højesteret 1679 og Justitiarius 1690.

71. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 318. Ej i Bricka. 1675 Landsdommer i Nørrejylland. Tilforordnet 1686. Voterer kun sjældent.

72. Efter Protokol A, Folio 148 r, indleder Lerche sit Votum med Ordene at »han ej tror at Hørtikarl kan vise Fanden i nogen, thi kunne han gøre det, da havde han vist gjort det i Hr. Lars Crase, hans Vederpart.« Efter Protokol A, Folio 148 r lyder Votum paa 100 rdr. til Hørtikarl og 200 rdr. til Kirken.

73. Se »Højesteret 1661–1961« II, S. 309.

73a. Cfr. om Adgangen til at meddele Besatte Sakramentet, Ritualets Bestemmelse i VI. Kap. 3 Afsn. næstsiste Stykke, se J. C. Jacobsen, Djævlbesværgelse, S. 152.

schulle komme i folchemunde att Hørtikarl var beschylt. Hand har ey giffvett bispenn dett tillkiende. Bispenn schulle forelegge ham en bøn, och burde ey før bede for hende. Dend besoffvede qvinde angaaende; er vell iche beviist att hr. Laurs har tillschyndett, men hand har dog tagett hende i sitt huus och ladett hende legge haand paa bogen. Prousten har hafft føye att suspendere ham, och mene hand burde ved dom igien værett indsatt ⁷⁴; meen derfor att hr. Laurs som har giffvet et stor scandalum och er schyldig i aldt dette, bør hand att betalle Hørtikarl omkostning, saa och giffve till qvesthuusett ⁷⁵ och till prousten, saa och giøre prousten affbicht. Prousten att være frij for de idømbte bøder; procurator Brostrop angaaende, da burde hand att straffis med pengestraff.

Er. Barthol. ⁷⁶. Seer att sagen er begynt aff had imellem præsten och Hørtikarl. Seer att landemodets dom er vell funderet, hr. Laurs iche er nogett offverbeviist uden suspicion, hr. Laurs har vell forseett sig i adschilligt. Denne qvinde maa være siug och melancholisk ⁷⁷, disse geberder som hun har hafft har værett aff epilepsie ⁷⁸. Hr. Laurs forsaa sig att hand iche lod præsten komme i tale med hende, burde heller intett att hafve bedett for hende paa prædichestolen, hand viste bedre, och derfor bør ansees med 100 rdr. till præsteencher ⁷⁹. Meen att hr. Laurs har uden aarsag affviist Hørtikarl fra schrifftestolen, och har derudi gjort urett, och burde iche herefter betiene sitt kald. Hr. Laurs har vaaren aarsag till att Hørtikarl har begynt denne proces, bør derfor giffve ham 50 rdr. Prousten anl: kand hand iche

74. Suspensionen er sket ved Provsterettens Dom og burde efter Mules Opfattelse kun kunne ophæves ved Landemodets Dom, og ikke, som sket er, administrativt af Bispenn. Protokol A, Folio 149 r tilføjer her endda: »Landemodet har ikke Magt til at sætte en Præst ind igen, det hører Kongen til alene eller Højesteret i Kongens Navn, mens Landemodet kan vel afsætte og suspendere«, jvf. ovenfor Note 67a.

75. Protokol A, Folio 148 v har i Stedet Christianshavns Kirke.

76. Se om ham (Rasmus Bartholin) »Højesteret 1661–1961« II, S. 306 og Bricka I, S. 563. 1654 dr. med. i Padua; 1658 Prof. med.; Tilforordnet 1675.

77. D. v. s. afsindig; Udtrykket var almindelig anvendt, se t. Ex. J. C. Jacobsen i Danske Domme i Trolddomssager, S. 182 og samme Forf. Djævlebesværgelse, S. 96 (Luther) og S. 112 (Rituale Romanum).

78. Bemærkningen om Epilepsi mangler i Protokol A.

79. I Protokol A, Folio 149 v skulde Beløbet tilfalde Kvæsthuset.

følge landemodets domb, men prousten være frij for straffbøder, och præsten giffve ham 30 rdr.⁸⁰ i omkostning.

Engeberg⁸¹. Hr. Laurs er iche saa hellig som hand gjør sig, siunis vell hand har hafft correspondentz med denne qvinde, hr. Laurs har aldtiid hindret hvis der kunde oplyse sagen, har ey heller vild comparered for prousten eller villd svared till hans spørsmåall. Seer iche andit med præsten io er partijsk. Prousten har hafft føye till sin forretning effter bispens ordre. Meen derfor hr. Laurs bør betalle Hørtikarl 200 rdr. och till qvesthuset 100 rdr. och procurator Brostorp att giøre prousten affbecht, och giffve ham 30 rdr. Præsten att giøre Hørtikarl affbecht.

N. Bentzen⁸². Kand iche bifalde landemodets domb. Præsten angaaende, da er dette begynt aff privat passion, tager leylighed aff denne qvinde och siunis hand suspect att hand har tagett hende i sitt huus, schiult hende, och ey ladett en medicum komme till hende, ey heller ladett hr. Palle komme till hende, har iche vild comparered for prousten. Seer udi aldt stor forargelse och anledning till gudsbespottelse, meen hand burde miste sitt embede, och ey lenger betiene dett kald, och giffve Hørtikarl 200 rdr. och till prousten 30 rdr. Prousten angaaende, da har hand holdt sig nidkier, dett han har gjort er scheed effter bispens befalling, er och approbered aff bispen, har vell examinered aldtting effter dend maade som i slige tilfælde er brugelig, finder suspensioenen i alle maader richtig och effter louen, har suspenderit udi ringere forseelser. Seer bispen heel passionered i sin dom offver prousten som bør være frij och nyde 30 rdr. aff præsten. Brostrup Albertiin att giøre prousten affbecht, och giffve 20 rdr. till Qvesthusett.

H. Nansen⁸³. Seer iche att hr Laurs er beviist att hand er schyldig och aarsag till qvindens beschyldinger, hvorfore hand udi dend

80. I Protokol A, smts, skal til Provsten kun betales 20 rdr.

81. I Protokol A betegnes han som Engberg, se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 315 og Bricka IV, S. 512. 1673 Landsdommer paa Sjælland; 1679 adlet; 1684 Tilforordnet.

82. Bentzen var Doctor juris i Leiden, blev tilforordnet 1685, se »Højesteret 1661–1961« II, S. 316 og Bricka II, S. 78 ff.

83. Tilforordnet 1685, se om ham »Højesteret 1661–1961«, II, S. 316 og Bricka XII, S. 134–35.

post følger landemodets domb. An: att hand har bedett for hende, seer hand iche hr. Laurs har dermed bespotted Gud, bør och derfore være frij. Dend løsachtige qvinde angaa: sees iche att hr. Laurs offverbeviises att haffve været anstifftere, men som hr. Laurs har forseett sig imod ritualet, bør hand att giffve 100 rdr. till prästeencher och 100 rdr. till Christianshaffns kirche⁸⁴. Prousten har intett forseett sig och bør derfor være frij. Brostorp att settis till rette med nogen straff.

H. Parsberg⁸⁵. Seer iche att prästen har gjort urett att hand har bedett for hende. Seer att qvinden har raabt paa Hørtikarl før hun kom i prästens huus. Hørtikarl har faaet ald satisfaction aff qvinden, och vill dog nu indvende alding paa prästen, och brugt adschillige usømmelige spørgsmaal till hende. Seer iche att Hørtikarl har føye att sette i rette paa gudsbespottelse, frikiender prästen udi begge de første poster. Dett besoffvede qvindfolch angaaende, da har hun udlagt Christen Jensen tillforn, hand haffde faatt satisfaction aff hende och er frikiendt, seer iche att prästen derudi er schyldig, och derfor frikiender ham. Anl: att prästen har viist Hørtikarl fra skrifften, mener hand prästen haffde føye formedelst hand var beschyldt. Meen Hørtikarl har uden føye ventilered denne sag, som hand vell kunde haffve været fornøyet med. Prousten angaaende, da har bispen giordt dett samme som hand beschylder prousten for. Meen Hørtikarl som saa uloulig beschylder prästen och setter i rette paa hannem som paa en slem missdædere, da dog prästen intett har forseett sig uden ved dett att hand bad for qvinden, hvorfor hand och er multered aff landemodett. Meen derfor Hørtikarl bør giffve prästen en anseelig kost och tæring. Brostrup som har læderet prousten, bør gjøre ham affbecht her for retten. Hørtikarl giffve prästen 30 rdr. oc herklære ham baade her for retten saa och for Nibe bircheting.

M. Giøe⁸⁶. Kand iche fylge landemodets domb. Her er visse formodninger att prästen er schyldig, saasom hand har iche conformed

84. I Protokol A, Folio 151 r er det Kvæsthuset.

85. Se om ham »Højesteret 1661–1961« II, S. 315 og Bricka XII, S. 548. 1677 Landsdommer paa Sjælland; Tilforordnet 1684. Gift med en Søster til Sophie Amalie Moth den 13. December 1686. Hans Svogerskab til Biskop Søren Glud, se ovfr. S. 4, Note 9, har saaledes ikke afholdt ham fra at votere.

86. Se »Højesteret 1661–1961«, II, S. 314 og Bricka VI, S. 71 ff. Geheimeraad og Tilforordnet 1683.

sig effter ritualet och forbigaad bispén, har gjort bøn uden ordre, seer en stor motvillighed och ingen vanvittighed. Her sees semi approbationes (halve Beviser), och præsten schulle vell iche understaa sig att befrijs sig med sin eed, her sees hychlerie, had, schalchhed och Guds ords foracht. Har prostituered ministerium (Embedet), følger derfor deris meening, som kiender ham fra sitt kald, och aldrig betienne embedett viidere. Meen och att hr. Laurs bør beviise Hørtikarl ald beviislig omkostning. Prousten angaaende, da har hand gjort alt dett som i slig gravi casu (alvorlige Tilfælde) burde scheed, och derfor approberer dett, och hand derfor nyde en anseelig kost och tæring. Procurator Brostorp som saa uschichelig med adschillige scommato har forseet sig, bør gjøre affbecht till prousten, och giffve nogen mulct. Meen Anna Buuss bør kagstrygis och forviisis landet.

Knud Tott ⁸⁷. I Windings meening, dog bøderne att giffvis till qvesthusett.

M. Wibe ⁸⁸. Seer iche att præsten beviisis att haffve instigered qvinden, hand er vell iche uden suspicion, men her schall dømmis effter louen, er derfor i Windings meening. Her sees iche att hand kand sigis att haffve bespottett Gud, siunis vell att hand har vell vist bedre, men som sligt att dømme effter tancher, relinqveris judicus del (henvises til guds Dom), men kand iche dømme ham for gudsbespottere, men bør giffve 100 rdr. til qvesthusett och 100 rdr. til encher. Hørtikarl har satt temelig hart i rette paa præsten, bør dog att haffve 50 rdr. till omkostning. Prousten angaaende, da bør hand befrijs for de idømbte bøder. Procurator Brostorp angaaende ⁸⁹ da bør hand gjøre prousten affbecht, och giffve 30 rdr. till Qvesthusett. Seer ellers adschillige inconvenientier (upassende Forhold) udi denne sag, baade att præsterne har maat beedige deris examen, saa och att qvinden och præsten er tillat att sverge.

87. Se »Højesteret 1661-1961«, II, S. 312-13 og Bricka XVII, S. 330-31. Geheime- raad og Tilforordnet 1682.

88. Se om ham »Højesteret 1661-1961« II, S. 260 og Bricka XVIII, S. 504. 1679 adlet; 1682 Geheimeraad; 1683 Justitiarius i Højesteret.

89. I Protokol A, Folio 154 v er her tilføjet Ordene: »Siunis got ingenii, mens melitiosus«, d. v. s. af god Forstand, af Sindelag.

Otte Skeel ⁹⁰. Dette er heel scandaløs och en præst usømmelig. Præsten har groffvelig forseett sig, her er icke alleene stoer præsumptioner, men endoch beviisligheder imod præsten. Seer icke att præsten bør viidere bliffve ved sitt embede. Prousten att være frij for de idømte bøder. Brosturp giøre affbecht och giffve nogen mulct till Qvesthusett. Meen att Anne Buus bør angribes, Hørtikarl nyde processens omkostning.

Baron Jens Juel ⁹¹. Frafalder dend sidste landemodets domb, saasom dend dømmer lige imod dend første. Seer att aldt dett præsten har gjort, er scheed aff had imod Hørtikarl. Will forbigaae præsten har instigered qvinden, men her er adskilligt som giør dett tviffelraadigt. Præsten har ladett hende kome i kirche, holdt Hørtikarl fra absolution, betient hende med sacramentet, hvilchett kand ansees for gudsbespottelse, har ladett bede for hende paa prædichestolen, meen hand burde att miste sitt kald, eller och hvis hand schulle forschaanis, da att giffve en stor omkostning. Brosturp angaaende da for sin uschichelige och usømmelige rettergang, att giøre prousten affbecht, och giffve nogett till mulct.

Hvoreffter dommen bleeff affsagt.

Hr. Laurs Kruse for sin formastelse att giffve till Qvesthusett 100 rdr. och till fattige præsteencher 100 rdr. saa och erstatte Hørtikarl 200 rdr. omkostning, och till prousten 30 rdr. Brostrup Albertin giøre prousten affbecht, och giffve 30 rdr. till Qvesthusett.

Dommen er i sin Helhed gengivet i Stævningsbogen 1688 ved Nr. 137, jvf. ovenfor S. 3. Tilførslen er her:

Tiisdagen d: 27. novemb:

Herr Lauritz Kruse bør fremdelis at beholde sit kald oc præsteembede, oc det hereffter, som tilforne betiene. Men saasom befindis, at hand udi huis som med Anna Buus er passerit, icke har forholdt sig effter hans kongelig May:ts rituale oc derforuden ingen føje eller lovlig aarsag har haft, at wiise Christian Hørtikarl fra hiemmelig skrifftemaal, da bør

90. Se »Højesteret 1661–1961«, II, S. 304 og Bricka XVI, S. 38–39, Tilforordnet 1672.

91. Se »Højesteret 1661–1961« II, S. 305 og Bricka VIII, S. 572. 1675 Geheime-raad, s. a. Tilforordnet.

hand for slig formastelse gifve til fattige præsteencker et hundrede rixdl. oc til Qvæsthuset et hundrede rixdl. Oc som klarligen sees, at benefnte hr. Lauritz Krase har alleene wærit aarsag til, at Christen Hørtikarl er geraaden udj denne wiitløfftige oc kostbare proces, da bør hand betale til benefnte Christen Hørtikarl for processens omkostning, samt kost oc tæring toe hundrede rixd. Prousten hr. Jens Ruus bør for dend idømte penge-straff oc omkostning aldeelis frie at wære, oc hr. Lauritz Krase derimod erstatte hannem processens omkostning med tredwe rixd. Brostrop Albertin procurator, som har angrebet prowsten hr. Jens Ruus med usømmelige ord her for Højesteret, oc derforuden med uskickelighed oc utilbørlig gaaet i rette, bør at gjøre meerbemeldte prowist her for retten een offentlig afbit, oc gifve til Qvæsthuset tredwe rixd:

Sagen er saaledes endt med Hørtikarls »Sejr«, men ligesom han ovenfor havde forbeholdt sig at afvente Højesterets Dom, før han paany gik til Herrens Bord, saa har han ikke ønsket efter Dommen at lade sig betjene af Hr. Lauritz Crasse.

I jyske Registre Bd. 18. 1688 findes Folio 597 som Nr. 150 følgende kongelige Bevilling:

Christen Jensen Hørtikarl ob: br: at lade sig betienne i sin saligheds sag med hans hustrue oc børn af hvilcken præst hand begierer.

C. 5

G: a: v: at vj efter Christen Jensen Hørtikarl af Nibe i vort land Nørrejylland, hans allerunderdanigst gjorde ansøgning oc begiering, allernaadigst haver bevilget oc tilladt, saa oc hermed bevilger oc tillader, at hand samt hans hustrue oc børn, maa af hvilcken præst i det herret hand iboer oc det begierendes vorder, sig i deris saligheds sag lade betiene; dog at deris rette sognepræst i fornefnte Nibe ey noget derved i sin rettighed afgaar ⁹², saa oc at bemelte Christen Hørtikarl oc bemelte hans familia ved dend præst hand her til først udvelger forbliver. Forbydendis etc.

Hafn dend 8. decembr: 1688.

92. Dette skal forstaas saaledes, at Hørtikarl fremdeles 2 gange om Aaret skal betale Præstepenge som hidtil til Hr. Lars Crase; se D. L. 2.12.5. Desuden maatte han naturligvis betale til sin nye Præst efter samme Lovbestemmelse.

Sammenfattende Efterskrift.

Alene ud fra Akterne i denne Sag at danne sig et fuldstændigt Billede af, hvad det er, der i Aaret 1686 virkelig er passeret i den lille By Nibe, er meget vanskeligt, simpelthen fordi man ikke har anset det fornødent at redegøre for noget, som alle dengang paa Stedet var fortrolige med; og Opgaven gøres ikke lettere ved, at Kirkebøgerne for Nibe kun rækker til 1765, Skifteprotokollerne til 1745, og det ældste Skattemandtal er fra 1714, som meddelt i den ovenfor S. 1 omtalte Skrivelse fra Landsarkivet i Viborg.

At Hørtikarl har været en efter Byens og Tidens Forhold velstaaende Mand, tør formodes, jvf. Historien med Pengeposerne, som den Onde skulle have fyldt. Efter Klitgaard, anf. S. 1, S. 213, var han Kirkeværge, hvad der ikke har gjort Behandlingen af ham mindre krænkende, og han syntes, se S. 140, at have været en af Underskriverne paa Borgernes Henvendelse i 1693 til Kongen om Værn for deres Handelsinteresser mod Aalborgs Overgreb. I Holger Rasmussens Disputats i Limfjordsfiskeriet før 1825, Kbh. 1968, oplyses, at Hørtikarl har haft Brugsret til adskillige af Fjordens Fiskestader, se S. 329 (9 Stk.) og S. 340-41 (2 Stk.). At han har været Genstand for Misundelse, er en Antagelse, som vel ikke vil ligge fjernt fra en nutidig Tankegang.

Der er i denne Forbindelse et Navn, der møder os tre Steder (S. 25, 27, 49), det er Mickel Pedersen eller, som han ogsaa kaldes, Mickel Kræmmer. Det er ham, der mer eller mindre har aftvunget den gamle Kvinde, Voldborg Justdaatter en Udlæggelse af Hørtikarl som Troldkarl, og som paa Hørtikarls Foranledning derfor dømmes som Løgner. Det er ogsaa ham, der, da Kvinden Anna Buus ynkeligt er afsløret ved Provsternes Afhøring, befandt sig i Præstens Hus og gik bort med hende. Om Anna Buus's Rolle paa Sagens tidligere Stader faar man en Antydning i Bispens Indlæg til Højesteret S. 49. Det fremgaar heraf, at hun har været sammen med Mickel og Voldborg, og at Hørtikarl skal have kaldt hende til sit Hus for at høre nærmere om Trolddomssigtelsen. Hun skal have nægtet at udtale sig, men før hun gik, skal Hørtikarl have skænket hende et Glas af den Drik, der stod paa Bordet, ved hvilket han selv sad med flere andre Personer. Derved paastaar Anna, at den Onde er faret i hende.

Det er vel ikke udelukket, at Hørtikarl, evt. gennem sin Søster, der iøvrigt spiller en mærkelig Rolle i Sagen, kan have anmodet Præsten, Hr. Lars Crase, om at gøre noget ved Anna.

Det springende Punkt er, hvilken Rolle Præsten har spillet under

Sagens følgende Udvikling. Har han, som Hørtikarl mener, og som flere af de voterende i Højesteret heller ikke er fremmede for, været medvirkende i et ondsindet Komplot, eller har han blot, som Biskoppen antager – og som Højesteret i sin Konklusion, der lader ham beholde Embedet, gaar ud fra – været en enfoldig Mand, der har ladet sig misbruge til andres Formaal?

Vist er det, at Hr. Lars nidkært, men paa ganske ureglementeret Maade (det er jo bl. a. det, han bliver dømt for), har taget sig for at ud-drive den formentlige onde Aand af Anna Buus, men ejendommelig virker hans Uvilje til at udtale sig nærmere om Sagen og hans Forsøg paa direkte at forhindre, at andre efterforsker denne, jvf. særlig hans Adfærd, da den Sagkyndige Hr. Palle fra Aggersborg indfinder sig for at tage den Besatte i Øjensyn, og hun saa lukkes ud ad Bagdøren i Præstens Hus, saa at sige smugles ud ad Bagdøren.

Præstens Optræden mod Hørtikarl ved under Gudstjenesten, altsaa i Menighedens Paahør, at bortvise ham fra Herrens Bord paa Grundlag af de – selv naar Hensyn tages til Samtidens Syn paa disse Forhold – løse Beskyldninger for Trolddom, tyder i hvert Fald ikke paa nogen velvillig Indstilling overfor Hørtikarl. Efter Klitgaard, anf. St. S. 210–12, synes Hr. Lars »i det hele at have været en ekscentrisk Person«, der i 1676 havde forset sig »mod Anstændigheden overfor sin Formand og dennes Hustru« og maatte gøre offentligt Afbigt herfor, men han skal yderligere i 1683 have haft et Sammenstød med Hørtikarl om Brugen af et Stolestade, som Præsten forgæves vilde formene ham, anf. St. S. 213–14.

Præstens Rolle m. H. t. Udlæggelsen af Hørtikarl som Barnefader fortaber sig mere i det dunkle, blot at Hørtikarl rent objektivt renses ved Landstingets Dom.

At man næppe kan bebrejde Præsten, at han har troet paa Trolddom som en Realitet samt paa Muligheden for legemlig Besættelse, er utvivlsomt, baade naar henses til Bestemmelserne i Chr. d. V's Danske Lov og til de udførlige Regler i Kirkeritualet af 1685 om Fremgangsmaaden med legemlig Besatte, og saa megen Realitetssans i Vurderingen af disse Fænomeners Forekomst i dette konkrete Tilfælde, som den man finder i Assessor Lerches Votering i Højesteret, kunne man vel næppe forlange hos Sognepræsten i Nibe. Det er denne Dommers Ord, ovenfor S. 60, Note 72, der er sat som Motto paa denne Bog, men det er maaske værd at fremhæve, at det kun er den ene af Højesterets Protokolsekretærer, der har fundet det »passende« at medtage dem i sit Referat.

Lars Crase døde i Aaret 1700 som en velstaaende mand, se Klitgaard,

anf. St. S. 224; at han ogsaa havde været Ejer af Fiskestader, anføres af Holger Rasmussen, Limfjordsfiskeriet S. 314 og 324.

Om Anna Buus bedømt efter en senere Tids Forudsætninger har været en syg Kvinde, saaledes som allerede Bartholin er inde paa det, eller har medvirket ved et ondsindet Komplot, er vanskeligt at sige. I Højesteret finder baade Mogens Giøe og Otte Skeel, at hun burde drages til Ansvar, medens der dog ikke ved Højesteretsdommen sker hende noget ⁹³.

At der er kold Luft mellem Biskop Glud og Provst Ruus, fremgaar meget klart af Sagen her, hvor det er tydeligt, at Højesteret helt og fuldt er paa Provstens Side.

I denne Periode er Forestillingen om Trolddom og Besættelse – uanset de formelle Forskrifter i Lovgivningen – ved at tabe Terræn blandt den oplyste Del af Befolkningen. Samtidigt hermed er man Vidne til en sidste Opblussen i mere afsides liggende Egne, som det kulminerer smaa ti Aar senere med den tistedske Besættelsessag.

93. At Spørgsmaalet overhovedet kan rejses i Højesteret, uden at der i lavere Instans ses at være gjort Skridt til Forfølgning imod hende, er et Udtryk for den frigjorte Holdning overfor de formelle Lovregler, som den unge Enevældes Højesteret har mente kunne tillade sig; se J. C. Jacobsen, Danske Domme i Trolddomssager, S. 236.